

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BIZJAK ANDREJ

mentor: izr. prof. dr. Drago Zajc

VPLIV VOLILNIH SISTEMOV NA SESTAVO IN DELOVANJE PARLAMENTOV
S Poudarkom NA DELOVANJU SLOVENSKEGA PARLAMENTA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

ZAHVALA

Za dragocene strokovne nasvete in pomoč pri pripravi diplomskega dela se iskreno zahvaljujem izr. prof. dr. Dragu Zajcu.

Domačim se zahvaljujem za moralno in finančno podporo v času mojega študija.

Izjava o avtorstvu

Sdf

**A
Sd
Fa
Df
Adf
A
Sdfa
Sdfa
Df
Af**

**Dasf
As
Dfa
Sdf
Asd
Fa
Sdf
Adf
A
Sdf
Asf
A
Sdf
Asdf
Asd
F
Asdf**

Asdf

KAZALO

1.	UVOD	6
1.1.	Vsebinski okvir, opredelitev teme, ciljev proučevanja ter opredelitev hipotez.....	7
1.2.	Uporabljene metode.....	8
2.	METAFIZIČNOST PREZENCE	9
2.1.	Demokracija.....	9
2.2.	Demokratizacija in volilni sistem.....	12
2.3.	Predstavništvo in participacija.....	14
2.4.	Idealni vs. optimalni volilni sistem.....	19
3.	VOLILNI SISTEM V OŽJEM IN ŠIRŠEM POMENU	20
4.	KLASIFIKACIJE VOLILNEGA SISTEMA	23
4.1.	Volilni prag.....	24
4.2.	Velikost volilne enote.....	25
4.3.	Volilne formule.....	27
4.3.1.	Zakaj različni volilni sistemi?	28
4.3.2.	Večinski sistem.....	32
4.3.2.1	Večinski sistem relativne večine.....	32
4.3.2.2	Večinski sistem absolutne večine.....	34
4.3.2.3	Alternativno glasovanje.....	34
4.3.3.	Proporcionalni volilni sistem.....	35
4.3.3.1	Sistem največjega ostanka in najvišjega povprečja.....	36
4.3.3.2	Sistem enega prenosljivega glasu.....	38
4.3.4.	Polproporcionalni sistemi.....	39
4.3.4.1	Sistem omejenega glasovanja in sistem enega neprenosljivega glasu....	39
4.3.4.2	Sistem pomnoženega glasovanja.....	39
4.3.5.	Teoretični sistemi.....	40
4.3.5.1	Odobritveno glasovanje, Condorectova metoda ter točkovni sistem.....	40
5.	VPLIV VOLILNEGA SISTEMA NA SESTAVO IN DELOVANJE PARLAMENTARNE ARENE IN OBLIKOVANJE VLADE V SLOVENIJI	40
5.1.	Prve demokratične volitve v Skupščino Republike Slovenije leta 1990..	41
5.2.	Druge demokratične volitve, prve v enodomni Državni zbor leta 1992..	44
5.3.	Tretje demokratične volitve v Državni zbor leta 1996.....	46

5.4.	Četrte demokratične volitve v Državni zbor leta 2000.....	48
5.5.	Fragmentiranost parlamentarne politične arene.....	51
6.	VPLIV VOLILNEGA SISTEMA V SLOVENIJI NA REPREZENTACIJO ŽENSK V PARLAMENTU.....	54
6.1.	Prve parlamentarne volitve v DPZ leta 1990.....	56
6.2.	Druge demokratične volitve, prve v enodomni Državni zbor leta 1992..	57
6.3.	Tretje demokratične volitve v Državni zbor leta 1996.....	58
6.4.	Četrte demokratične volitve v Državni zbor leta 2000.....	59
6.5.	Spremembe volilnega sistema, ki bi omogočile večjo reprezentacijo žensk v Državnem zboru.	60
7.	OBLIKOVANJE PARLAMENTARNE POLITIČNE ELITE V SLOVENIJI.....	62
8.	ZAKLJUČEK.....	65
9.	VIRI IN LITERATURA.....	69

1. UVOD

Ena izmed pomembnih nalog, ki so se odražale kot posledica nujnosti ureditve prostora v času prehoda iz avtoritarnega v demokratični politični sistem, je bila načrtovanje demokratičnih institucij. V procesu demokratizacije, pogojevanim s tranzicijskim obdobjem, so se konstituirali elementi nove družbene ureditve. Z zlomom komunističnega sistema je prišlo do strukturnih sprememb, ki so se odrazile v oblikovanju različnih centrov moči, pri čemer funkcijo splošnega predstavniškega telesa zavzame parlament.

Sestava in delovanje parlamentov pa je v veliki meri odvisna od izbranega volilnega sistema, ki zagotavlja legitimacijo izvoljenih predstavnikov ter določa pogoje in mehanizme dostopa do oblasti, alokacije tekmujočih interesov, načine tekmovanja za glasove ljudi, stabilnost, reprezentativnost.... Vzpostavljane kot tudi nadaljnje spreminjanje volilnega sistema pa je odvisno od aktualnega političnega zemljevida.

V praksi obstoji široka paleta volilnih sistemov, ki se razprostirajo od čistega proporcionalnega do večinskega volilnega sistema. Njihove določujoče značilnosti pa se odražajo v sestavi in delovanju parlamentov. Izbira in oblikovanje volilnega sistema sta v novih demokracijah potekala na podlagi temeljnih predpostavk o demokratičnosti političnega sistema.

Razvoj volilnega sistema, kot sestavnega dela volilnega zakona, je v tesni povezavi s procesom demokratizacije ter je natančno specificiran kot posledica kompromisne forme že v sami začetni - izhodiščni fazi. Le-ta pa ne sme biti oblikovana na podlagi trenutnih vzgibov, ampak mora zasledovati dolgoročni interes ter stremeti k ohranjanju stabilnosti. Osrednja dimenzija pri načrtovanju volilnega sistema se giblje okoli njegove uravnotežitve področja sestave (reprezentativnosti) in delovanja parlamenta, ki je povezano z vidikoma legitimnosti ter stroškov.

Učinki volilnih sistemov se med seboj razlikujejo v okviru dimenzij volilnega sistema, poleg tega pa je vsak volilni sistem še do določene mere pogojevan z različnim zgodovinskim in socialno političnim kontekstom. Zato njegova narava »sui

generis« onemogoča premočrtno prenašanje volilnih sistemov in njegovih vplivov na sestavo in delovanje parlamentov iz ene države v drugo.

1.1. Vsebinski okvir, opredelitev teme, ciljev proučevanja ter opredelitev hipotez

Struktura diplomske naloge zajema tri sklope.

V prvem delu sem opredelil ključne pojme, ki so v neposredni povezavi s predmetom proučevanja – tj. vplivom volilnih sistemov na sestavo in delovanje parlamentov s poudarkom na vplivu volilnega sistema na sestavo in delovanje parlamenta v Sloveniji. V tem kontekstu sem najprej opredelil pojem demokracije ter z njim povezanim procesom demokratizacije in rojevanjem novih demokracij v 90-ih letih ter ju postavil v razmerje do volilnega sistema. Nato sem opredelil pomen predstavništva kot osrednje institucije demokratične družbe ter z njim povezano politično participacijo ter dilemo med idealnim in optimalnim volilnim sistemom.

Drugi del zajema obravnavo volilnega sistema v širšem ter ožjem pomenu. V okviru volilnega sistema v širšem pomenu besede obravnavam skupek temeljnih volilnih načel, kot so: splošna in enaka, neposredna in svobodna volilna pravica ter tajnost glasovanja; v okviru volilnega sistema v ožjem pomenu pa obravnavam klasifikacije volilnega sistema, kot so: volilni prag, velikost volilne enote ter tri glavne tipe volilnih formul in njihove najznačilnejše podtipe.

V tretjem delu se podrobnejša analiza osredotoča na dimenzije volilnega sistema, nanašajočega se na volitve v slovenski parlament ter njihove vplive na oblikovanje parlamentarne arene, spolne sestave parlamenta ter oblikovanje parlamentarnih političnih elit.

Cilj proučevanja diplomskega dela je prikazati vlogo in pomen volilnega sistema v demokratični družbi. Pomembno vprašanje je tudi njegov vpliv na sestavo in delovanje parlamenta.

Z diplomskim delom sem želel prikazati bistvene značilnosti volilnega sistema v Sloveniji od prvih demokratičnih volitev v Skupščino leta 1990 do zadnjih državnozborskih volitev leta 2000, skozi njegove številne vsebinske spremembe in

kako so se le-te odrazile na sestavi parlamentarne arene, spolni sestavi ter oblikovanju parlamentarnih političnih elit skozi desetletno obdobje.

Moje hipoteze, na katere sem se opiral v diplomskem delu, so, da je oblikovanje koalicij značilnost proporcionalnega volilnega sistema; da proporcionalni volilni sistem vodi k uravnoteženi spolni sestavi parlamenta ter da je za Slovenijo značilna reprodukcija parlamentarnih političnih elit.

1.2. Uporabljene metode

Postavljene hipoteze, na katerih je koncipirana diplomatska naloga, sem preverjal na podlagi sledečih raziskovalnih metod:

- deskriptivnega pristopa, s katerim opisujem značilnosti volilnih sistemov in njihov vpliv na sestavo in delovanje parlamentov s poudarkom na sestavi in delovanju slovenskega parlamenta,
- na podlagi analize in interpretacije sekundarnih virov: knjig, vsebine dostopne dokumentacije, strokovnih člankov, raziskovalnih poročil in strokovne literature ter ostalih internetnih virov,
- zgodovinske analize, s katero sem raziskoval tendence predmeta proučevanja ter
- na podlagi analize uradnih statistik.

2. METAFIZIČNOST PREZENCE

2.1. Demokracija

Pojem »demokracija« se je rodil v Grčiji (atenska demokracija – 4. ,5. stoletje pr.n.š.) pred približno dvema tisočletjema. Izhaja iz grške besede demokratia. Demokratia je sestavljena iz besed:

- demos, kar pomeni ljudstvo in
- kratein – vladati.

Demokracija je torej vladavina ljudstva. Grki pa niso odkrili le demokracije kot tip politične ureditve, marveč tudi politiko kot področje človekovega zavestnega delovanja (praxis). Tako Aristotel kot Platon govorita o različnih političnih ureditvah, pri čemer ločita med dobrimi in slabimi.

Moderna demokracija črpa svoj navdih iz demokracije, ki se je razvila v Atenah. »Njeni politični ideali – enakost med državljani, svoboda, spoštovanje zakonitosti in pravice – so ves čas oblikovali politično mišljenje na Zahodu, čeprav obstajajo nekatere osrednje ideje, na primer moderno liberalno pojmovanje, da so človeška bitja posamezniki s pravicami, ki jim očitno ne moremo slediti vse do Aten«. (Held, 1989: 25)

Atenska demokracija je ferment za sodobno moderno demokracijo in je imela preko svojih idealov in smotrov nanjo najpomembnejši vpliv.

Demokracija, kot jo poznamo danes, ne sovпада z atensko demokracijo. Pri tem je treba vzeti v obzir specifične zgodovinske, prostorske in časovne razlikovalne značilnosti, ki pogojujejo percepcijo različnih konceptov. V tem kontekstu razumemo vpliv različnih determinirajočih vplivov. »Gre za t.i. objektivne razlike, ki se vežejo na socialni okvir političnega delovanja kot tudi t.i. subjektivne razlike, se pravi za različnost idejno - vrednotnih sistemov in iz tega izhajajoče poglede na družbeni ustroj in vlogo politike«. (Tomšič, 2002: 17)

Atensko pojmovanje besede demos, v primerjavi z današnjim vsebinskim kontekstom, je bilo izrazito ekskluzivno. Tako Platon kot Aristotel sta načeloma zavračala demokracijo. (Finley, 1999: 12)

Demokratia – vladavina ljudstva – je bila vladavina manjšinske elite, ki je imela suvereno oblast ter je neposredno participirala v državnih zadevah. Vita activa je izključevala ženske, otroke in sužnje. Praxis (delovanje) in lexis (govorjenje) sta bili pri Aristotelu edini točki, med katerima je politično (tudi kot mišljenje), se pravi enakost, svoboda in svobodno, sploh lahko potekalo. (Kuzmanič, 1996: 25) Po Aristotelu prav kategoriji enakost in svoboda razmejujeta demokratičnost od nedemokratičnosti.

Značilnost atenske demokracije je bila neposredna demokracija, v kateri so sodelovali pri političnem odločanju vsi odrasli moški starejši od 20 let (razen sužnjev). Neposredna demokracija je bila mogoča predvsem zaradi relativno majhnega števila prebivalcev ter teritorialne omejenosti na polis (mestno državico). Skupščina (ekkllesia), na kateri so lahko sodelovali vsi starejši moški od 20 let (državljeni polisa), je odločala o vseh pomembnejših vprašanjih (vojna, mir, finance...). Odločitve, kjer ni bilo mogoče soglasje, so sprejemali na podlagi navadnega večinskega glasovanja. (Held, 1989: 32)

Z zgodovinskim prehodom v srednji vek pride do mrka klasične demokracije in z njo povezane vloge aktivnega državljana. Aktivnega državljana kot vira avtoritete in modrosti nadomesti vernik. Helenistično pojmovanje, v osrčju katerega je bil polis, v srednjem veku nadomesti teologija, ki se vzpostavi ne nasproti aktivnemu državljanu, temveč nasproti verniku, katerega cilj je podrejanje božji volji. »Razsvetljenje, ki ga nudi bog, bi lahko pravega vernika vodilo k večnemu blagoslovu, ki je obljubljen za prihodnost«. (Held, 1989: 46)

Do ponovnega rojevanja demokracije pride šele s pojavom liberalistične misli, ki je nasprotovala srednjeveški ureditvi na dveh ključnih ravneh, ki sta vplivali na nadaljnji razvoj demokratične misli. Ti dve sferi odpora proti srednjeveški ureditvi sta ustvaritev področja civilne družbe, ki se razvija avtonomno brez posegov države, ter zavračanje države, temelječe na nadnaravnih pravicah vladarjev in zagovarjanje

naravnih pravic ter suverenosti ljudstva. Zgodnejši model liberalne demokracije je protektivna demokracija, katere temeljna ideja je zaščita ljudstva pred oblastjo. Njena ključna predstavnika sta Bentham in Mill. Ideje protektivne demokracije je moč zaznati dobrih 150 let kasneje v neoliberalizmu, modelu nove desnice, katerega najvidnejši predstavnik je Hayek. (Sorensen, 1993: 6).

Razvojna demokracija, na čelu s Stuartom Millom, sprejema osnove protektivne demokracije – minimalno vlogo države, vendar poudarja participacijo, ki je pomembna za razvijajoče se državljanstvo in enakost spolov, kar predstavlja pomemben premik v demokratični misli.

Pri pojmovanju demokracij Tomšič razdeli demokracije v okvir minimalističnega (Schumpeter, Huntington, Sartori) in kvalitativnega pojmovanja (Dahl, Diamond, O'Donnell...).

Minimalistična razlaga demokracije se nanaša predvsem na svobodno izbiro akterjev s strani državljanov, medtem ko kvalitativna razlaga govori o socio – ekonomskih in politično institucionalnih pogojih. V okviru minimalistične razlage demokracije Schumpeter interpretira demokracijo kot institucionalni dogovor, posameznikovo moč odločanja na podlagi dobljenih volilnih glasov, Sartori govori o možnosti enakega dostopa do moči, Huntington pa o pomembnosti volilnih načel za demokracijo (svobodne, odprte...). Pomanjkljivost minimalistične razlage pa je omejevanje participacije le na volilno udeležbo.

V okviru kvalitativne razlage demokracije, ki je širša, pa umeščamo Dahlov koncept poliarhije, ki upošteva tudi obstoj institucij civilne družbe in alternativne vire informacij. Dahl povezuje demokracijo s kompromisom; »dejansko je že teorija demokracije polna kompromisov, saj se njena načela med seboj soočajo in si nasprotujejo«. (Dahl, 1997: 11) Diamond poudarja pomembnost samoomejevanja države in nadzor javnih institucij, O'Donnell pa zagovarja pomembnost obstoja neodvisnih institucij in nadzor nad vejami oblasti.

2.2. Demokratizacija in volilni sistem

Za 90. leta je bil značilen pojav rojevanja novih demokracij oziroma tako imenovanih družb v tranziciji, za katere je bilo značilno preoblikovanje političnih sistemov. Le ti so se preoblikovali iz real socialističnih v demokratične v skladu s spremenjenimi družbenimi okoliščinami. Sam proces demokratizacije zaobsega tako uveljavitev večstrankarskih volitev kot tudi vzpostavljanje demokratičnih institucij ter spoštovanje in izvajanje demokratičnih norm.

Vzroke za prehod iz real socialističnih v demokratične politične sisteme v okviru politične modernizacije in reparlamentarizacije lahko v srednji in vzhodni Evropi pojasnimo s štirimi skupnimi značilnostmi real socialističnih sistemov:

- krizo legitimnosti; legitimnost sistemov je bila utemeljena na ideoloških predpostavkah oz. zgodovinski upravičenosti vodilne vloge Komunistične partije, ki je vladala v imenu ljudstva brez legitimnosti ter po načelu demokratičnega centralizma,
- sistematičnim omejevanjem človekovih pravic; nosilec družbenih interesov je bila država, ki je omejevala človekove pravice in svoboščine,
- neučinkovitostjo real socialističnih sistemov, ki se je kazala v primerjavi s tekmujočimi demokratičnimi družbami, utemeljenimi na konkurenci in tržnih zakonitostih ter
- visokimi stroški represije, ki je povezana z gojenjem subkulture strahu, utemeljene na vzgajanju strinjanja, lojalnosti do oblasti ter kaznovanju nasprotovanja. (Zajc, 2000: 18)

Oblikovalo se je novo razmerje političnih sil, odločitev o konceptu volilnega sistema je bila odvisna od moči političnih akterjev. V sami zasnovi volilnih sistemov je inkorporirana dilema, saj » različni volilni sistemi namreč ob enaki distribuciji volilcev omogočajo dokaj različne volilne rezultate in s tem povezano bistveno različno strukturo zakonodajnega telesa ». (Žagar, 1996: 105)

V različnih državah so se oblikovali različni volilni sistemi. Eno izmed pomembnejših odločitev o bodočem demokratičnem sistemu zaznamuje izbira med

proporcionalnim, mešanim in večinskim volilnim sistemom. Večina držav je izbirala proporcionalni volilni sistem. Razloge za to lahko iščemo v pozitivnih učinkih proporcionalnega volilnega sistema, ki omogočajo ohranjanje identitete strank, njihovo pluralnost ter posledično utrjevanje novega večstrankarskega sistema, ki je izšel iz enopartijskega sistema. V državah z nižjo stopnjo gospodarske razvitosti in tradicionalno avtoritarno politično kulturo, kjer so izbrali večinski volilni sistem, pa je prišlo do ponovne utrditve enostrankarske vladavine ter vprašanja legitimnosti takšne oblasti. (Zajc, 2000: 24)

Na dnevni red pa so pogosto postavljali tudi predloge za spremembo volilne zakonodaje z namenom odpravljanja obstoječih lastnosti volilnega sistema ali pa so prevladovali pragmatični razlogi – ocena političnih strank, kateri volilni sistem bi bil zanje najprimernejši.

Nove demokracije so se močno razlikovale glede politične kulture, skupni imenovalec pa je tudi pomanjkanje politične tradicije. Pomanjkanje politični tradicije se močno odraža na političnih strankah. Mnoge stranke so » prevzemale imena in kopirale programe in vzorce vedenja strank, s katerimi se identificirajo in povezujejo na zahodu«. To pa pomeni, da se vzorci političnega delovanja niso bistveno spremenili – prejšnje elite so nadomestila vodstva strank, ki usmerjajo politični proces (Žagar, 1996: 107). Nove demokracije so se odpovedale monističnemu in prešle na večstrankarski politični sistem.

Načini prehoda iz monističnih v demokratične politične sisteme so v srednji in vzhodni Evropi, glede na razmerje moči med politično elito in opozicijo, potekali v okviru:

- transformacije – reforme od zgoraj (Sovjetska zveza, Bolgarija, Srbija, Črna gora); dominantno vlogo v prehodu igra politična elita, ki s samoreformo ter omejenim političnim pluralizmom počasi tlakuje pot v demokratični sistem;
- ruptforme (Poljska, Madžarska, Litva, Slovenija, Hrvaška, Makedonija); je kombinacija preloma in reforme, ki jo zaznamuje približevanje političnega vodstva ter opozicije. Ruptformo zaznamuje najbolj učinkovit in racionalen prehod, ki je utemeljen na sodelovanju med reformirano politično elito in demokratično opozicijo ter

- ruptures (Vzhodna Nemčija, ČSSR, Romunija, Albanija); zaznamuje jo popoln prelom, ki je obeležen z dezintegracijo državnega aparata, ki je posledično vodila v mobilizacijo množic in njihovo neposredno akcijo. (Zajc, 2000: 21)

2.3. Predstavništvo in participacija

Malo je držav v današnjem modernem svetu brez kakršnekoli oblike zakonodajnega telesa (parlamenta), ne glede na njihovo nebogljenost in pomanjkljivost vpliva (Brezovšek, 1991: 318).

Proces tranzicije sovпада z redefiniranjem političnega sistema v smeri različnih oblik državne oblasti. Vzpostavili so se parlamentarni, polpredsedniški oziroma predsedniški politični sistemi. Vloga parlamenta pa je najmočnejše izražena v parlamentarnem političnem sistemu. Parlament je predstavniško telo, v katerem poslanci uresničujejo svoj mandat, podeljen s strani volilcev na podlagi volilnih načel. »Resnični parlamentarizem lahko uspešno deluje samo v pogojih dejanske pravne države«. (Brezovšek, 1996: 138)

Parlament je osrednja institucija – simbol demokratične družbe. Tudi v avtoritarnih režimih je institucija parlamenta prisotna, vendar je njegova vloga zgolj simbolična. To je tudi ena izmed razlikovalnih značilnosti med demokratičnimi in nedemokratičnimi družbenimi ureditvami. Sam boj za prevlado nad parlamentom pa poteka tudi v demokratičnih ureditvah, vendar ne v smislu reduciranja njegovih funkcij zgolj na simbolno vlogo.

Predstavništvo v današnjem času označujejo splošna, enaka, svobodna in tajna volilna pravica. Gledano z zgodovinskega zornega kota je moderno predstavništvo najrazvitejše, parlamenti kot predstavniške institucije pa postajajo forumi političnega življenja. Predstavniško telo (parlament) se je v moderni dobi pojavilo kot posledica idej o ljudski suverenosti ter delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno (Igličar, 1991: 328).

Parlament se je razvil iz stanovskega organa ter postopoma prerasel v predstavniški organ. Govorimo torej o predstavniški – posredni demokraciji. Če je bila atenska demokracija neposredna, pa parlamentarna predstavlja nasprotje neposredni demokraciji. Parlamentarna demokracija je posredna.

Razvoj posredne demokracije Dahl razlaga v okviru družbenih transformacij:

- predpostavka prve demokratične transformacije je, da je vladavina večine boljše od manjšine, osredotočena pa je na mestno državico. Prva demokratična transformacija se nanaša na klasični model demokracije – atensko demokracijo, kjer je svoboda v skupnosti,
- druga demokratična transformacija pa je utemeljena v liberalizmu, kjer je svoboda protektivna ali pa negativna,
- tretja demokratična transformacija pa poudarja močnejše demokratične institucije. (Lukšič, 1993: 114)

V predstavniški demokraciji ljudstvo na volitvah preko mehanizma »volilne skrinjice« izbira (periodično) svoje predstavnike ter preko njih uveljavlja svojo suverenost. Volilni sistem pa predstavlja pomemben mediator oz. transformator med ljudsko suverenostjo in zastopanostjo interesov v predstavniškem telesu.

Po Montesquieu je demokracija utemeljena v enakosti pred zakonom. Vendar to ne pomeni, da bi bili vsi ljudje dejansko enaki (gospodarji, sodniki in magistrati). Pomembna je urejenost institucionalnih zadev, pomembni so zakoni glasovanja in z njimi povezana vprašanja kdo, komu, kako ter zakaj je v predstavniški demokraciji potrebno oddati glasove. Pomemben delež k razvoju predstavniške demokracije, ki se je razvila dobrih dvesto let kasneje, so doprinesli levelerji. V tistem času je prišlo do redefiniranja prostora med kraljem in parlamentom ter cerkvijo in državo. (Gaber, 1996: 11) Pojavile so se nove verske ločine, ki so iskale svoj prostor v skupnosti. Njihova enakopravnost pa je bila mogoča samo v konceptu ločitve cerkve od države – laične države in strpnosti.

Njihovo delo je nadaljeval Lock ter podal svoje videnje o sestavi predstavniškega telesa v delu Dve razpravi o vladi. Ljudstvo naj bi svoje predstavnike izbralo na

osnovi pravičnih in nesporno enakih meril. (Zajc, 2000: 64) Lock govori o ločitvi med zakonodajno in izvršno oblastjo ter o federativni oblasti. Prav z vidika ločitve oblasti naslavlja Rousseau kritiko na atensko demokracijo kljub njegovi močni podedovani atenski misli.

»V dolgem obdobju dvomov v demokracijo, tudi s strani prijateljev demokracije, se je kot osnovno zastavljalo vprašanje, ali bodo volilci izbrali prave predstavnike ljudstva – takšne, ki bodo državo urejali v skladu z občim ali pa vsaj skupnim interesom«. (Gaber, 1996: 17) Ta dvom oziroma dilema občega in partikularnega interesa ter zaupanje v modrost ljudstva še vedno obstaja.

Predstavljanje družbenih interesov je ena izmed temeljnih funkcij sodobnih parlamentov, ki je vpeta v odnos med civilno družbo in državo. Interesi se izražajo v parlamentarni areni, njihov prevodnik in glavni predstavnik pa so politične stranke. Kako bodo različni interesi predstavljeni, je odvisno od izbire ter s tem povezanimi lastnostmi volilnega sistema, katerega funkcija je prevajanje volilnih glasov v poslanske mandate. (Zajc, 2000: 37)

Pri tem se postavlja vprašanje, ali je v heterogeni skupini mogoče najti skupni interes, ki transcendira partikularnega ter ali je zgradba institucij zmožna vključiti različne skupine oziramo zmožna preseči izključenost na podlagi različnosti.

Trditve o nekompatibilnosti avtentične (klasičnega modela demokracije) demokracije s predstavništvom izhajajo iz njegove metafizičnosti prezence, ki se opira na logike identitete. (Young, 2000: 125) Kritika se nanaša na neizogiben argument v prid predstavništvu ter njegove relacije do pluralnosti identitet, kar vodi v paradoksalno situacijo. Ta se kaže skozi notranjo diferenciranost volilnih enot ter posledično v nezmožnosti njene popolne reprezentiranosti.

Postavljalo pa se je tudi vprašanje, koga naj izvoljeni predstavniki zastopajo: nekoga konkretno ali vse ljudstvo. Postavila se je dilema med imperativnim in svobodnim mandatom. Prevladal je koncept, da izvoljeni predstavniki zastopajo celotno ljudstvo – svobodni mandat. Pobudnik svobodnega mandata je bil Burke (1774), kasneje pa je

bil svobodni mandat normativno urejen v francoski ustavi iz leta 1791. Ta nova ideja je bistveno spremenila dojemanje razmerja med predstavništvom in volilci ter omogočila parlamentu, da o slehernem vprašanju odloča samostojno in neodvisno.

Za atensko demokracijo je bilo značilno, da je bilo glasovanje javno. Takšen način je zagovarjal tudi Montesquie, kasneje pa se tudi Mill nagne k javnemu glasovanju. Prevladovalo je stališče, da tajno glasovanje ni potrebno, saj nobeden od volilcev ni v stanju odvisnosti, volilcev pa je preveč, da bi jih podkupili. (Gaber, 1996: 25) Danes pa je tajno glasovanje eno izmed temeljnih demokratičnih načel.

Z volilčevega vidika ločimo dve pomembni značilnosti glasovanja. Le – to je lahko ekspresivno ali pa instrumentalno. V teoriji ločimo na makro in mikro raven glasovanja, pri čemer instrumentalno glasovanje ustreza makro nivoju, ekspresivno glasovanje pa mikro nivoju.

Cilj instrumentalnega glasovanja, kot pravi Schumpeter, je produkcija oblasti. (Rose, 1992: 115) Ta se producira na način svobodnega tekmovanja za proste glasove. Ker konkurenca ne more biti nikoli popolna – ne more odraziti različnih zahtev volilcev, so ustvarjeni pogoji le za oligopolno (duopolno) trženje glasov.

Instrumentalno glasovanje pa je mogoče le ob izpolnitvi naslednjih zahtev:

- izvršna oblast mora izhajati iz parlamenta, kar pomeni, da legitimnost izvršne oblasti ne izvira iz ljudstva neposredno. Če bi namreč volilec ločeno podeljeval legitimnost, bi prišlo do konflikta odgovornosti;
- ločitev na opozicijsko in vladajočo politično stranko. Jasna ločitev je odvisna od volilnega sistema, pri čemer proporcionalni volilni sistem ločitve ne omogoča, saj dopušča pluralno sestavljen parlament. Za tvorjenje večine pa je navadno potrebno tvoriti koalicijo iz parlamentarnih strank;
- izbor strank v volilni enoti je isti izboru vlade v parlamentu. V dvostrankarskem parlamentarnem sistemu je tej zahtevi ugodeno, kar pa ne velja nujno za multistrankarski sistem, ko pride do razlikovanja od ene do druge volilne enote. (Rose: 1992 : 119)

Ekspresivno glasovanje izhaja iz človeka. Lahko je odvisno od pripadnosti verski, etnični skupini, manjšini, rasi, razredu.... Za razliko od impresivnega glasovanja, cilj ekspresivnega glasovanja ni produkcija oblasti. Ekspresivno glasovanje pride še posebno do izraza v večstrankarskem sistemu. Identifikacija volilcev se manifestira skozi institucionalizirano pluralnost in predstavlja volilčev subjektivni okus in identifikacijo.

Za sodobno družbo lahko rečemo, da sta prisotna še vedno oba koncepta, tako posredne kot neposredne demokracije. »Čistega modela v praksi do sedaj pravzaprav še ni bilo«. (Magajna, 1991: 336) Sodobne demokracije kljub njeni posredni naravi ne moremo misliti brez elementov neposrednosti. Ti ji skozi proceduralno vlogo zagotavljajo njeno čvrstost.

Parlamentarizem je tesno povezan s pooblaščenimi predstavniki, parlamentarizem je vrhovno predstavniško telo. Parlament je edini predstavnik suverenega ljudstva in zato tudi pooblaščen izražati voljo ljudi v obliki zakonov (Zajc, 1991: 362). Predstavništvo naj bi omogočilo politično enakost in možnost politične participacije. Vendar je politična participacija neenaka in posledično je neenak vpliv v predstavniški demokraciji. Lijphart pravi, da »nizka volilna udeležba pomeni neenako in družbeno ekonomsko pristrano udeležbo«. (Lijphart, 1997: 527) Pri tem opozarja, da proporcionalni volilni sistem stimulira volilce za politično participacijo. Razlog, da proporcionalni volilni sistem spodbuja politično participacijo, utemeljuje s tem, da takšna oblika volilnega sistema omogoča večjo izbiro, izgubljenih glasov pa je manj. Tako ocenjuje porast udeležbe med 9 in 12 %.

Povečanje politične participacije pa ne vidi samo v pravilni izbiri volilnega sistema, ampak tudi v neprepogostosti volitev in uvedbi obveznih volitev. Te spremembe bi povzročile:

- bolj izenačeno udeležbo volilcev, porast sodelovanja; spodbuda za zanimanje za druge politične dejavnosti,
- zmanjšanje porabe denarja za politiko (volilno kampanijo); volitve bodo bolj poštene in reprezentativne, lahko bi preprečili napadalno oglaševanje, ki zmanjšuje politično participacijo;

hkrati pa poudarja tudi negativne strani obvezne udeležbe:

- volilci oddajajo svoj glas nepremišljeno,
- visoka volilna udeležba lahko vodi v propad demokracije (v kriznem obdobju se lahko participacija nenormalno poveča),
- kršenje individualne svobode. (Lijphart, 1997, 528)

Politična participacija je povezana s pozitivno svobodo - sodelovanjem ljudi v smislu pasivne in aktivne participacije. Participacija (in kompetitivnost – politični pluralizem) je zato element inkluzivnosti. Inkluzivnost predstavlja tiste karakteristike, s katerimi se običajno označuje demokratičnost določenega političnega sistema. (Tomšič, 2002: 40) Nizka politična participacija je signifikanten problem predvsem mladih demokracij, če oznanja nezaupanje v demokratični proces in institucije.

2.4. Idealni vs. optimalni volilni sistem

Volilni sistem je eden izmed pomembnih elementov demokracije in demokratizacije. Izbira volilnega sistema ima daljnosežne posledice za demokratično delovanje političnega sistema. Kateri volilni sistem je za demokracijo najprimernejši, pa je odvisno od vrste dejavnikov. V ta kontekst uvrščamo različne politične, družbenoekonomske, kulturne in druge značilnosti držav.

Vprašanje (ustavne) izbire določene vrste volilnega sistema je zelo zapleteno, saj posega v samo bistvo političnega sistema, vsaka njegova sprememba pa pomeni tudi spremembe v odnosih političnih sil, v odnosih različnih centrov oblasti in moči (Brezovšek, 1991, 331).

Kaj pomenita pojma idealen in optimalen volilni sistem?

Idealen volilni sistem, kot že sama beseda pove, označuje popoln volilni sistem, medtem ko si pod optimalnim volilnim sistemom predstavljamo volilni sistem, ki je v danem trenutku najboljša rešitev od vseh možnih. Pri obravnavanju volilnih sistemov se je potrebno zavedati, da noben volilni sistem ni idealen. Iskanje idealnega sistema je kot »perpetuum mobile«. (Klima, 2000: 2)

Vsak volilni sistem ima svoje pozitivne in negativne lastnosti, posamezna volilna načela pa si med seboj tudi nasprotujejo.

Idealni volilni sistem naj bi zagotavljal čim večji vpliv volilcev na personalno sestavo parlamenta, ustrezno predstavljanje različnih političnih interesov v parlamentu pa tudi stabilnost parlamenta in oblasti nasploh (Grad, 1996: 66). Zaradi kontradiktornosti omenjenih načel je nemogoče govoriti o idealnem volilnem sistemu. Ker je idealni volilni sistem dejansko nedosegljiv, je bolj smiselno govoriti o optimalnem.

Oblikovanje optimalnega volilnega sistema je odvisno od političnih sil v državi. Tako je funkcija optimalnega volilnega sistema uravnotežitev političnega sistema ter odstranitev njegovih nezaželenih elementov. Ko razpravljamo o primernosti volilnih sistemov za politični sistem, je pomembno, da se prakse volilnih sistemov ne implementirajo v politični sistem na način direktnega kopiranja volilnih mehanizmov, saj različna okolja generirajo različne posledice. (Klima, 2000: 3) Od tod tudi spoznanje, da niso vsi volilni sistemi primerni za vsa okolja. Tu še posebno pride do izraza politična kultura. Posledica tega dejstva pa se odraža v obstoju bogate palete volilnih sistemov, ki se razprostira v intervalu od proporcionalnega do večinskega z najrazličnejšimi kombinacijami.

3. VOLILNI SISTEM V OŽJEM IN ŠIRŠEM POMENU

Volilni sistem je eden izmed pomembnih elementov demokracije in demokratizacije. Izbira primerne volilnega sistema predstavlja diskrecijsko pravico vsake države. Pravni okvir, ki v določeni državi opredeljuje volilni sistem, pa mora biti konsistenten z mednarodnimi standardi.

Pri tem je potrebno pri načrtovanju upoštevati medsebojno povezana temeljna načela, ki jih je podal Svet Evrope:

- demokracija in človekove pravice; predpogoj demokratičnih volitev predstavljajo zagotovljene temeljne svoboščine; svoboda izražanja, zborovanja in združevanja v politične namene,
- vladavina zakona; pravil volilnega zakona se je potrebno držati ter izvajati funkcije, ki so določene z zakonom (Garrone, 1998: 16)

Pravni okvir mora biti tako strukturiran, da je nedvoumen, razumljiv in transparenten ter mora vsebovati vse komponente volilnega sistema, ki so nujne za zagotovitev demokratičnih volitev. (Internet 1)

Volilni sistem lahko pojmuje v širšem ter v ožjem pomenu besede. Ko opredeljujemo volilni sistem v najširšem pomenu, ga opredeljujemo kot skupek volilnih načel ter sredstev za njihovo uresničevanje, ki so pravno urejena.

Temeljna volilna načela so:

- splošna in enaka volilna pravica,
- neposredna volilna pravica,
- svobodna volilna pravica in
- tajnost glasovanja.

Splošno volilno pravico uživajo vsi državljani (a ne tujci), ki izpolnjujejo določene kvalifikacije. Splošna volilna pravica se ne nanaša na tiste državljane, ki zaradi mladosti ali duševne bolezni ne morejo glasovati. Splošna volilna pravica obsega aktivno in pasivno volilno pravico. Aktivna volilna pravica pomeni pravico voliti, medtem ko pasivna volilna pravica pomeni pravico biti izvoljen. To pomeni, da ima vsak državljan, z izjemo že prej opredeljenih izjem, pravico voliti in biti izvoljen. Aktivna in pasivna volilna pravica sta po zakonu izenačeni. Pasivno volilno pravico povezujemo s pojmom nezdržljivosti funkcij, kar pomeni, da nekatere državne funkcije niso združljive s funkcijo poslanca. (Zajc, 2000) Načelo splošne volilne pravice pa ne velja za volitve v Državni svet, kjer je aktivna volilna pravica dodeljena v ustavi naštetim interesnim skupinam, katerih zastopniki tvorijo ta organ.

Enaka volilna pravica se nanaša na aktivno volilno pravico in je lahko izražena kot:

- enakost v številu; pomeni, da ima glas vsakega volilca enako vrednost. Vsak volilec ima samo en glas, njegov glas pa nima nobene prednosti pred drugimi volilci – en volilec en glas, (Zajc, 2000)
- enaka vrednost volilnih glasov; kljub uveljavljenemu načelu enake volilne pravice obstajajo različne kršitve načela, kot so volilna geometrija, večkratna volilna pravica, uporaba večinskega sistema, kadar predstavnika voli neenako število volilcev,... Enaka vrednost volilnih glasov zahteva enako distribucijo

sedežev med volilne enote ne glede na uporabljen kriterij (število rezidentov v volilni enoti, število registriranih elektorjev, število volilcev, kombinacija kriterijev...) (Garrone, 1998: 24),

- enakost rezultatov; enakost rezultatov se lahko izraža na različne načine:
 - v enakosti strankarske participacije; na enakost strankarske participacije vpliva izbor volilne formule, volilni prag, velikost volilne enote...,
 - enakosti teritorialne reprezentiranosti; tej zahtevi se je moč najbolj približati v uninominalnih volilnih enotah in v
 - enakosti reprezentiranosti spolov; najlažje je enakost mogoče doseči z ločenim glasovanjem glede na spol kandidatov, obstajajo tudi druge možnosti, kot so npr. spolno uravnotežene liste kandidatov, pozitivna diskriminacija in v
- enakih možnostih; enaka volilna pravica, ki se nanaša na enake možnosti, pomeni, da morajo imeti vsi volilci enako možnost vplivati na zasedbo poslanskih mest v parlamentu (izjema tega načela je npr. v Sloveniji volilna pravica pripadnikov narodne skupnosti – imajo dve volilni pravici za isto telo). Pri tem lahko ločimo med striktno in proporcionalno enakostjo. Striktna enakost zagotavlja enake možnosti ne glede na poprejšnji položaj, medtem ko proporcionalna enakost vključuje alokacijo sredstev glede na rezultate volitev. (Garrone, 1998: 29)

Svobodna volilna pravica je uresničena takrat, kadar volilci svobodno izbirajo med kandidati na volitvah. Svobodno jo lahko uveljavlja vsak volilec po svoji lastni presoji, torej nikogar ni mogoče zaradi uveljavljanja svoje volilne pravice klicati na kazensko odgovornost.

Svobodna volilna pravica zajema:

- svobodno določitev volilčeve volje; pomeni možnost, da volilec svobodno določa svojo voljo. Pri tem se svobodna volilna pravica lahko omejuje z najrazličnejšimi posegi države ali javnih avtoritet v volilni proces, z dejavnostmi posameznikov ali organizacij, kot so npr. pritiski na volilce, kupovanje glasov, propaganda...

- svobodno izražanje volilčeve volje; država (kot tudi posamezniki) ne sme pritiskati na volilca, da glasuje na določen način, ampak mora zagotoviti ustrezne pogoje za svobodno izražanje volje,
- volilčeva možnost svobodne izbire med kandidati; v odvisnosti od volilnega sistema mora biti volilcu dana možnost, da svobodno izbira med kandidati (Garrone, 1998: 13)

Tajnost glasovanja je tesno povezana z načelom svobodne volilne pravice, saj predstavlja pogoj za uresničevanje svobode volitev. Načelo tajnosti glasovanja je skoraj nepogrešljiv element politične demokracije, ker omogoča volilcu svobodno izbiro, saj nanj nihče ne pritiska niti ga nihče ne more klicati na odgovornost. Poleg tega tajnost glasovanja zmanjšuje volilno abstinenco, saj se ljudje ne bojijo posledic svojega glasovanja in jim je omogočeno, da glasujejo skladno s svojim osebnim prepričanjem. (Zajc, 2000)

Z volilnimi načeli označujemo politično tehniko oblikovanja, zagotavljanja, uresničevanja in omejevanja volilne pravice državljana. Demokratičnost volitev (možnost enakega vpliva na sestavo volilnega telesa) lahko presojamo prav v luči uresničevanja volilnih načel, njihovo uresničevanje pa lahko štejemo za splošne civilizacijske pridobitve.

V ožjem smislu pa volilni sistem pojmuje kot sistem razdelitve mandatov. Razdelitev mandatov predstavlja enega najpomembnejših elementov volilnega sistema v njegovem ožjem pomenu. Čeprav so v prvi vrsti kot nujen pogoj za razdelitev mandatov potrebni glasovi volilcev, ki jih izrazijo na volitvah, pa je pretvorba glasov volilcev v poslanske sedeže lahko zelo različna. Tako na razdelitev mandatov vplivajo različni volilni sistemi kot tudi njihove najrazličnejše modifikacije - podtipi.

4. KLASIFIKACIJE VOLILNEGA SISTEMA

Lijphart definira volilni sistem kot skupek nespremenjenih volilnih pravil, na podlagi katerih je izvedenih eno ali več uspešnih volitev. (Lijphart, 1994: 13) To pomeni, da

če pride do spremembe ene ali več dimenzij volilnega sistema, se vzpostavi na podlagi novih volilnih pravil nov volilni sistem.

Glavne dimenzije volilnega sistema, ki imajo po Lijphartovem mnenju odločilen vpliv na proporcionalnost ter s tem posledično na sestavo in delovanje parlamentov, so predvsem volilna formula, velikost volilnega okrožja, volilni prag in velikost parlamenta. Poleg štirih glavnih dimenzij, katerih vpliv je najmočnejši, Lijphart navaja še štiri manj pomembne, a vseeno nezanemarljive dimenzije volilnega sistema, ki so: struktura glasovanja, podreprezentiranost, razlika med zakonodajnimi volitvami v parlamentarnem in predsedniškem sistemu ter možnost povezanih list. (Lijphart, 1994: 14)

4.1. Volilni prag

Volilni prag je tisti minimum, ki ga mora stranka doseči, da lahko vstopi v parlament in predstavlja reprezentativno oviro, ki otežuje vstop političnim strankam v parlament, zato je volilni prag povezan s proporcionalnostjo volilnega sistema.

Efektivni volilni prag je izražen kot povprečje med pragom inkluzivnosti (najmanjše število glasov, ki jih stranka lahko dobi v najugodnejših pogojih) in pragom ekskluzivnosti (največje število glasov, ki jih stranka lahko dobi ter še vedno ne uspe osvojiti sedeža v parlamentu pod najugodnejšimi pogoji). Za izračun efektivnega volilnega praga so potrebne tri informacije: volilna formula, velikost volilnega okrožja in število tekmujočih strank. (Internet 5)

Volilni prag se lahko aplicira na nacionalni ravni, na ravni volilnega okrožja ali na regionalni ravni, pri tem pa se lahko izraža na različne načine npr. v odstotkih, številu glasov....

Volilni prag, čeprav ga volilni sistem ne predvideva (večinski sistemi), se odraža skozi drugi element volilnega sistema – tj. velikost volilnega okrožja. Za volilni prag je značilno, da zmanjšuje proporcionalnost volilnega sistema s tem, ko postavlja dodaten pogoj in posledično zmanjšujejo možnost za vstop manjšim strankam.

Velikost volilnega okrožja in volilni prag sta v večinskih sistemih medsebojno obratnosorazmerno povezana. Manjša kot je velikost volilnega okrožja, otežen je vstop manjšim strankam, večji je volilni prag.

4.2. Velikost volilne enote

Velikost volilne enote nam pove, koliko poslancev se voli v volilni enoti. Če se voli le en poslanec, potem je velikost volilne enote ena. Za volilni sistem relativne večine kot za večinski volilni sistem so značilne uninominalne volilne enote. Proporcionalni volilni sistemi pa so tisti, kjer se v volilni enoti voli več poslancev.

Število mandatov, ki razmejuje proporcionalne od disproporcionalnih volilnih sistemov, je pet. To pomeni, da so v primeru, če se v volilni enoti voli manj kot pet poslancev, četudi se uporablja proporcionalno tehniko, učinki takšnega razdeljevanja mandatov nesorazmerni. Učinki so podobni kot pri večinskem volilnem sistemu. Na splošno pa lahko rečemo, da je pri uporabi proporcionalnega volilnega sistema proporcionalnost večja, kolikor so večje volilne enote (Grad, 1996: 76). Za večinski volilni sistem pa velja, da je proporcionalnost večja, manjša kot je volilna enota. Pri večinskem volilnem sistemu je proporcionalnost obratno sorazmerna glede na velikost volilne enote, za proporcionalni volilni sistem pa velja premosorazmerna povezanost. Večja velikost volilne enote v proporcionalnem volilnem sistemu vodi k večji proporcionalnosti, medtem ko večja velikost volilne enote v večinskem volilnem sistemu ima disproporcionalne učinke. (Internet 5)

Največjo (čisto) sorazmernost z uporabo proporcionalnega volilnega sistema dosežemo, če je ozemlje države le ena volilna enota. Takšno ureditev poznajo npr. na Nizozemskem ter v Izraelu. Problem, ki se pri tem pojavi, je podreprezentiranost posameznih geografskih delov države. Rešitev, ki jo pozna tudi nizozemski model, je uporaba kandidatnih list na regionalnem nivoju, bolj pogosta praksa pa se odraža v razdelitvi države na več volilnih enot.

Imamo dve možnosti: delitev mandatov na ravni države v okviru ene volilne enote ali pa razdelimo državo na več volilnih enot, pri čemer naj se v vsaki volilni enoti voli

vsaj pet poslancev, da bodo zagotovljeni proporcionalni učinki. Lahko pa tudi združimo oba pristopa. V tem primeru se mandati delijo dvakrat.

Prvič v okviru volilnih enot – liste kandidatov se vlagajo po posameznih volilnih enotah, drugič pa na ravni države – vloži se še ena lista za vso državo. (Grad, 1996: 77)

V drugem primeru, delitev mandatov na ravni države, se delijo le tisti mandati, ki na ravni volilnih enot niso bili razdeljeni. To so ostanki glasov, ki v prvem krogu ne dosežejo oziroma presegajo volilni količnik. Praksa dvojnega deljenja mandatov je dokaj pogosta, njena izvedljivost pa se razlikuje od primera do primera.

Ostanke glasov, ki niso bili razdeljeni v prvi fazi deljenja mandatov, v drugi fazi razdelimo na podlagi dveh meril :

na podlagi ostanka glasov in

razdelitev dodatnih oziroma prilagoditvenih mandatov.

Če razdeljujemo mandate na podlagi ostanka glasov, upoštevamo le ostanke glasov. To so glasovi, ki v prvi fazi niso bili uporabljeni pri delitvi mandatov, ker gre za glasove, ki niso dosegli količnika, določenega za pridobitev mandata ali pa jih je malo zmanjkalo, da bi dosegli drugi mandat. V praksi so to predvsem stranke, ki so dobile zelo malo ali nobenega mandata. Prva faza razdeljevanja mandatov je v tem primeru primarna in se nanaša na manjše volilne enote. Od same volilne formule pa je odvisno, koliko mandatov se bo razdelilo na nižji ter koliko jih bo ostalo za naslednjo fazo. Naslednja faza pa predhodno le dopolnjuje oziroma jo korigira v smeri večje proporcionalnosti razdeljevanja mandatov. (Grad, 1996: 78)

Pri razdeljevanje mandatov na podlagi prilagoditvenih mandatov pa se upoštevajo vsi glasovi in ne le tisti, ki niso bili razdeljeni v prvi fazi. Prva faza razdeljevanja mandatov v tem primeru ni primarna. Pomembnejša je druga, ki je tudi odločilna. Zato je v nasprotju z razdeljevanjem mandatov na podlagi ostanka glasov tu pomembnejša za razdeljevanje mandatov volilna formula na višji ravni. Od nje je odvisna stopnja proporcionalnosti, ki pa je izrazitejša in neposrednejša, saj se nanaša na celoten volilni izid. (Grad, 1996: 78)

Kadar volilci glasujejo o kandidatnih listah, so te lahko odprtega ali pa zaprtega tipa. Pri zaprtih kandidatnih listah je položaj kandidatov na glasovnici že v naprej determiniran. Hierarhična razporeditev kandidatov ni odvisna od preferenc volilcev, zato sistemu zaprtih kandidatnih list pravimo tudi nepreferencialni sistem. Prednosti, ki jih prinašajo zaprte kandidatne liste, godijo predvsem političnim elitam, ki si na ta način zagotavljajo reelekcijo ter na takšen način maksimizirajo svoje možnosti, da bodo izvoljeni. Prednosti takšnega sistema se lahko izražajo v »heterogenosti«, kar se odlikava v večji zastopanosti žensk in etničnih manjšin v parlamentu ali vsaj zagotavlja njihov minimalni delež. Z vidika volilca pa sistem zaprtih kandidatnih list onemogoča dejansko izbiro med kandidati. Volilci ne določajo, kdo jih bo zastopal znotraj stranke, zato je volilčeva pozicija možnosti izbire omejena le na strankarsko listo. Glavno besedo ima torej politična stranka, ki določa o uvrstitvi in razvrstitvi kandidatov na kandidatno listo, ter s tem posredno odloča, kateri izmed kandidatov bo izvoljen. (Grad, 1996: 78)

Diametralno nasprotje sistemu zaprtih kandidatnih list predstavlja koncept odprtih kandidatnih list. Sistem odprtih kandidatnih list volilcu omogoča, ali / da se konkretno odloči za določeno stranko, lahko pa tudi vpliva na vrstni red kandidatov, ki bodo izvoljeni, pri čemer izbira med enim, več... kandidati. Takšen način glasovanja volilcu omogoči, da se dejansko odloči za določenega kandidata in ni postavljen le v vlogo potrjevalca volje politične stranke. V tem primeru govorimo o preferenčnem glasovanju. Kadar pa je volilcu dopuščena možnost izbire kandidatov tudi izmed drugih strankarskih list, pa govorimo o panaširanju, ki predstavlja posebno obliko preferenčnega glasovanja. Panaširanje volilca »osvobaja« strankarskih okvirjev ter na ta način zmanjšuje vpliv političnih strank na volitve. (Grad, 1996: 79)

4.3. Volilne formule

Volilne formule lahko razdelimo v tri glavne tipe ter mnogo podtipov v okviru glavnih tipov:

- večinski sistem (podtipi – sistem absolutne večine, relativne večine in alternativnega glasovanja),

- proporcionalni sistem (podtipi – sistem največjega ostanka, najvišjega povprečja in enega prenosljivega glasu),
- polproporcionalni sistem (podtipi – sistem pomnoženega glasovanja, omejenega glasovanja). (Lijphart, 1994: 10) Med podtipe polproporcionalnega sistema Grad uvršča tudi sistem enega neprenosljivega glasu. (Grad, 1996 : 79)

Poleg zgoraj navedenih treh najpogosteje uporabljenih tipov poznamo tudi teoretične sisteme, ki pa se v praksi niso aplicirali:

- odobritveno glasovanje,
- Condorectova metoda ter
- točkovni sistem (Caramani, 2000: 45)

Značilnost teh »treh družin« (večinski sistem, proporcionalni sistem, polproporcionalni sistem) volilnih sistemov je, da znotraj producirajo podobne politične rezultate. Bistvena razlika med njimi pa se kaže med družinami in ne znotraj njih. (Internet 3)

4.3.1. Zakaj obstajajo različni volilni sistemi?

Oblikovanje in spreminjanje volilnih sistemov je v neposredni povezavi s politično konstalacijo ter konstalacijo parlamentarne politične arene. V primeru, da se njena sestava bistveno spremeni »kot posledica vstopa novih volilcev in njihovih preferenc«, lahko pride do spremembe volilnega sistema, z namenom doseganja potencialno maksimalne možne politične moči. Pri tem je tako za volilce kot tudi za politične elite značilno strateško obnašanje, ki je odvisno od volilnega sistema, le tega pa sooblikuje povratni tok obnašanja volilcev ter s tem vpliva na stopnjo proporcionalnosti.

Spremembe volilnih sistemov lahko izhajajo na podlagi različnih razlag (preferenc, izhajajočih iz lastnega interesa, preferenc, izhajajočih iz splošnega interesa ali pa za spremembo obstojijo drugi razlogi):

- preferenc, izhajajočih iz lastnega interesa;
 - policy seeking teorija; izbor volilnega sistema je neposredno povezan z deležem v parlamentu (prva stopnja), legislativna moč določa, kdo je pooblaščen za uzakonjanje politike (druga stopnja), (Nemčija 1949, sprejem proporcionalnega volilni sistema, 1953 mešani volilni sistem),
 - office seeking teorija; glavna naloga volilnega sistema je redistributivna in se kaže v političnem outputu, ki ga predstavlja maksimizacija interesov strank po reprezentaciji v parlamentu. Do spremembe volilnega sistema pride, ko stranke ali koalicija podpre alternativo, ki prinaša večje število sedežev (postkomunistična Rusija, Madžarska, Taiwan),
 - model lastne koristi; preferiranje določene volilne alternative z namenom maksimizacije lastne moči (1989 – komunisti - Poljski združeni delavci / splošne volitve v Senat / predsednik Jaruzelski);

- preferenc, izhajajočih iz splošnega interesa;
 - reprezentacija; reprezentacija na podlagi poštenja, zastopstvo različnih heterogenih skupin (etničnih, religioznih, nacionalnih manjšin),
 - vladanja; model zagovarja splošni in ne strankarski interes, poudarja maksimizacijo sedežev najmočnejše stranke,
 - socialni in politični inženiring; poudarek na alternativah, ki omogočajo oblikovanje koalicij in management konfliktov med rivalskimi, nasilnimi skupinami v družbi (alternativno glasovanje na Sri Lanki – urejanje medetničnih konfliktov, oblikovanje medetničnih koalicij v Nigeriji),
 - drugih splošnih motivacij; načrtovanje volilnih sistemov, ki so preprosti, ki minimalizirajo delež izgubljenih glasov ter so poceni;

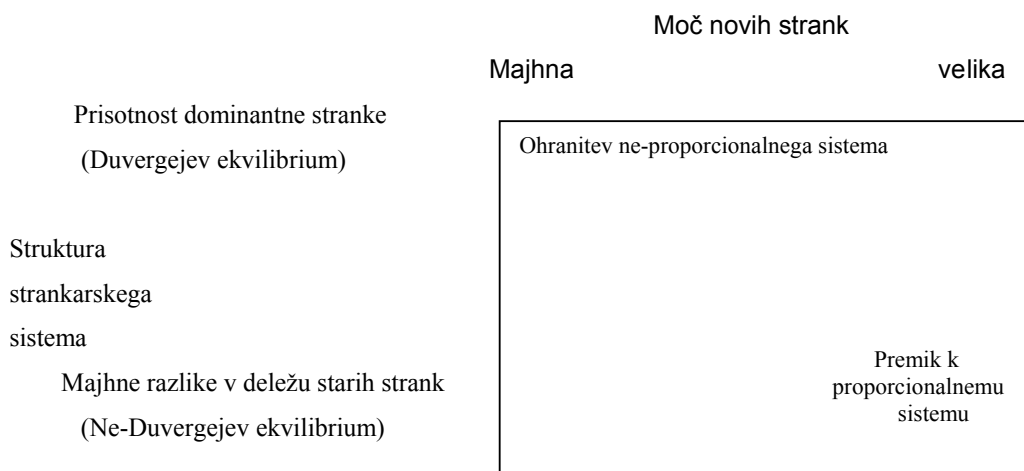
- druge razlage;
 - historični precedens; inženirji se pri načrtovanju volilnih sistemov sklicujejo na poprejšnje demokratično obdobje (civilni forum na Češkem za proporcionalni volilni sistem, ki je obstajal v medvojnem obdobju, sistem absolutne večine francoske pete republike iz francoske tretje republike),

- ekonomske; povezava proporcionalnega volilnega sistema z ekonomskimi faktorji – maksimiziranje državne izolacije, pospeševanje državne avtonomije in stabilnosti,
- tehnokratske odločitve; sprejemanje odločitev o volilnem sistemu na tehnični in administrativni podlagi (volilni sistem na Madžarskem leta 1989, sistem enega prenosljivega glasu na Irskem – posledica obiska Lorda Courtneya of Penwith, ki je bil predsednik britanske proporcionalne reprezentativne družbe),
- eksterni vplivi; volilni sistem je določen pod vplivi zunanjih dejavnikov (posledica vojnega poraza, kolonialna pravila),
- posebni faktorji; volilni sistem je določen na podlagi napak, kapric in drugih okoliščin (Irska). (Internet 19)

Volilni sistem s svojim delovanjem vpliva na politične stranke in volilce mehanično in psihološko. Omejitve, ki onemogočajo prenosorazmerno pretvarjanje glasov v sedeže, izraža mehanični efekt volilnega sistema, psihološki pa vpliva na strategije volilcev pri predvidevanju posledic, ki jim botrujejo mehanične ovire, katere producira volilni sistem. (Internet 20)

Razlogi ter pogoji za (pre)oblikovanje večinskih volilnih sistemov na začetku 20. stoletja so povezani z radikalno spremembo v sestavi politične arene kot posledico razširitve splošne volilne pravice. S tem so bile politične elite in volilci podvrženi spremenjenemu vedenju. Prišlo je do transformacije ideoloških preferenc in z njimi povezanim nastankom novih cepitev, ki so erodirale obstoječi volilni sistem, ki je bil dotlej večinski. Ko pa se politično telo stabilizira in se utrdi parlamentarna politična arena, pa odmre tudi interes kot gibalno spremembe volilnega sistema.

Tabela 1: Izbira volilnega režima



Vir: Internet 19

V primeru močne nove stranke lahko pride v večinskem volilnem sistemu do:

- uvedbe proporcionalnega sistema; koeksistiranja starih in nove stranke (Ne Duvergejev ekvilibrium; ali je volilna moč enakomerno porazdeljena, da volilci ne vedo, katero stranko podpreti, da bi premagali socialistično stranko, ali pa se zaradi svojih preferenc namerno vzdržijo strateškega glasovanja). Ker volilci ob vstopu nove močne stranke ne morejo predvideti, katera od bivših strank ima večje možnosti, da premaga novo močno, se stare stranke v pričakovanju zmage nove nagnejo k spremembi od večinskega k proporcionalnemu volilnemu sistemu (kar pa ni nujno pravilo),
- ohranitve večinskega sistema; dominantna stranka (Duvergejev ekvilibrium) zagotavlja dominantno pozicijo stare stranke, poleg tega pa se pričakuje strateško glasovanje volilcev starih strank, ki ga spodbuja sistem relativne večine.

Prav tako ni pričakovati spremembe od večinskega k proporcionalnemu volilnemu sistemu, kadar vstopi nova šibka stranka. (Vir: internet 19)

Vzpostavitev volilnega sistema, v tranzicijskih državah, kot demokratičnega mehanizma – procesa demokratizacije, je zelo kompleksen proces, ki zahteva določeno stopnjo spretnosti ter politične kulture. V nasprotju s tradicionalnimi demokracijami ima volilni sistem v mladih demokracijah kratko a dinamično zgodovino.

4.3.2. Večinski sistem

Pri volitvah v spodnji dom parlamenta več kot polovica vseh držav uporablja formulo večine, medtem ko proporcionalno formulo aplicirajo v tretjini držav.

Značilnost večinskega volilnega sistema je ustvarjanje »naravne« ali »proizvedene« večine, tj. ustvarjanje učinkovite enostrankarske vladavine, ki je utemeljena na delujoči parlamentarni večini, medtem ko hkrati omejuje vpliv manjših strank, še posebno tistih, katerih podpora je neenakomerno porazdeljena. Večinski sistem je zasnovan na način, da koncentrira moč v rokah ene-najmočnejše stranke ter ne vodi v reprezentiranost različnih interesov v parlamentu. (Internet 21)

Glede na to, ali je potrebno za osvojitve mandata v volilni enoti pridobiti le relativno večino vseh glasov ali pa absolutno večino, ločimo:

- večinski sistem relativne večine ter,
- večinski sistem absolutne večine.

4.3.2.1 Večinski sistem relativne večine

Večinski sistem relativne večine je najenostavnejši ter najstarejši volilni sistem, katerega korenine segajo v 12. stoletje.

Večina, potrebna za pridobitev sedeža v parlamentu, je relativna. Relativna večina ne pomeni večino vseh glasov v volilni enoti. Za izvolitev v parlament zadostuje že glas več od drugega najboljšega kandidata. Najbolj znani državi, kjer uporabljajo sistem relativne večine, sta Velika Britanija in Združene države Amerike.

Med pomembnimi lastnostmi sistema relativne večine Farrell navaja naslednje elemente:

- enostavnost; ni zapleten, je razumljiv, saj kandidati načeloma izberejo enega kandidata (uninominalne enote), zmaga pa tisti, ki dobi relativno večino izmed vseh,
- stabilnost; izvoljen parlament je relativno stabilen, kar se kaže v stabilnosti vlade in političnega sistema. Stranka, ki osvoji največ sedežev, dobi mandat

za sestavo vlade, pri tem ni potrebno tvoriti koalicij. S tem se izognemo problemu nestabilnosti koalicij, kar je značilno za Evropo (Francija 1946-58, Irska 1981-82, Italija...) Vlado oblikuje najmočnejša stranka, ki ima v parlamentu večino. Na ta način dobimo močno in stabilno vlado in

- zastopanost volilnih enot; v primerjavi s proporcionalnim sistemom, kjer je celotna država ena volilna enota (Izrael), kjer so posamezna področja nereprezentirana, v sistemu relativne večine pa vsaka volilna enota dobi svojega predstavnika. (Farrell, 1998: 13). Vprašanje pa je, ali dejansko izbrani kandidat predstavlja interese volilne enote, če je dobil le 15% vseh glasov.

Volilne enote v sistemu relativne večine so ponavadi uninominalne. Način glasovanja je kategoričen – volilci volijo le enega kandidata. Prav število kandidatov, ki se izvoli v volilni enoti, razlikuje proporcionalne od neproporcionalnih sistemov. Več kot se izvoli kandidatov v volilni enoti, večja je proporcionalnost. To pa ne velja za sistem relativne večine, kjer velja pravilo, da več kot se izvoli kandidatov v volilni enoti, manjša je proporcionalnost. Proporcionalni učinki takšnega sistema so majhni, saj večina volilcev navadno ne podpira zmagovalnega kandidata v volilni enoti.

Posledično pa se disproporcionalni učinki kažejo tudi na ravni celotne države. V Veliki Britaniji je leta 1983 Konservativna stranka dobila 42.4% glasov ali 57.8% vseh sedežev, Laburistična stranka 27.6% glasov ali 32.2% vseh sedežev, Liberalna stranka 25,4% glasov ali 3.5% vseh sedežev. Iz primerjave vidimo, da je Liberalna stranka dobila kar 25.4% glasov a le 3.5% sedežev. Možna pa je tudi paradoksalna situacija, ko neka stranka dobi večino glasov, vendar ne večine vseh sedežev. Tako je leta 1951 Konservativna stranka dobila 48.0% glasov ali 51.4% vseh sedežev, Laburistična stranka 48.8% glasov ali 47.2% vseh sedežev. Čeprav je dobila Laburistična stranka več glasov kot Konservativna, je slednja dobila večino mandatov v parlamentu. Podobna situacija se je zgodila tudi leta 1974, le da se je tehtnica prevesila v korist Laburistične stranke. Posledica tega je, da je izredno težko napovedati razmerje med glasovi in sedeži. Pojavljajo pa se tudi dvomi o legitimnosti takšne vlade, ki generalno gledano nima niti relativne volilne podpore. Dvomi o sistemu relativne večine se kažejo v naraščajoči podpori za spremembo volilnega sistema v Veliki Britaniji. (Internet 22)

4.3.2.2 Večinski sistem absolutne večine

Kot smo videli v prejšnjem poglavju, večinski sistem relativne večine povzroča anomalije. Te se odražajo pri pretvorbi dobljenih glasov na volitvah v poslanske sedeže. Večinski sistem absolutne večine v primerjavi s sistemom relativne večine odpravlja prav to pomanjkljivost, saj je poslanec izbran z absolutno večino, hkrati pa zadrži vse prednosti sistema relativne večine, kot so razumljivost, močna in stabilna vlada ter zastopanost volilne enote.

Najbolj značilna evropska država, kjer volijo poslance v parlament na podlagi večinskega volilnega sistema absolutne večine, je Francija. Značilnost večinskega sistema absolutne večine je morebitni drugi krog volitev, v primeru, da v prvem krogu noben od kandidatov ne pridobi predpisane večine. V Franciji je pogoj za vstop v drugi krog 12,5% glasov vseh registriranih volilcev. Tako določen prag močno zmanjša število kandidatov v drugem krogu volitev, vendar pa ne predstavlja garancije, da bosta v drugem krogu dejansko samo dva kandidata, kar bi ustrezalo želenemu učinku večinskega volilnega sistema absolutne večine.

Večinski volilni sistem absolutne večine predstavlja nekakšen kompromis med tistimi, ki želijo izboljšati pomanjkljivosti večinskega sistema relativne večine ter hkrati niso naklonjeni proporcionalnemu volilnemu sistemu.

4.3.2.3 Alternativno glasovanje

Poleg volilnega sistema absolutne večine je tudi sistem alternativnega glasovanja zamišljen kot izboljšava sistema relativne večine. Prvo štetje glasov poteka glede na prve preference volilcev. V primeru, da noben kandidat ne dobi več kot 50 % glasov, se kandidata, ki je dobil najmanj glasov, izloči na vseh volilnih listih, kjer je bil rangiran najvišje, pa se glasovi prerazporedijo v skladu z drugo preferenco volilcev. Postopek se ponovi tolikokrat, dokler eden od kandidatov ne dobi več kot 50 % vseh glasov.

Alternativno glasovanje zagotavlja večinsko podporo kandidatu. Prav tako omogoča volilcem večjo izbiro med kandidati, saj le ti določijo svoje preference. Za razliko od sistema absolutne večine, ni drugega kroga glasovanja. Ker so volitve izvedene v enem dnevu, brez časovnega zamika, tudi ni možnosti za manipulacijo z volilci, kot se to lahko primeri v primeru časovno odloženega drugega kroga volitev. Kljub temu pa še vedno obstaja tako kot v sistemu absolutne in relativne večine velik delež glasov nereprezentiran. (Farrell, 1998: 50)

4.3.3. Proporcionalni volilni sistem

Pomemben premik v smeri percepcije proporcionalnega sistema se je zgodil na konferenci v Antverpnu, kjer so predstavili Harejev in d Hondtov sistem.

Prednost proporcionalnega volilnega sistema napram večinskemu lahko izrazimo skozi kvalitativne faktorje, kot so: boljša reprezentacija manjšine, veliko večja reprezentiranost žensk ter veliko večja volilna udeležba (razlika je približno 10 odstotnih točk). Prednosti proporcionalnega volilnega sistema se kažejo tudi v oblikovanju volilnih enot, le – teh ni potrebno ustvarjati umetno, da bi zadostili kriteriju enake populacije. To pomeni, da v proporcionalnem volilnem sistemu garrymandering ni več problem. Stranke so, pri pridobivanju volilne podpore, osredotočene na celotno ozemlje in ne več le na določene volilne enote, kot je to značilno za večinski sistem – od tod tudi možna razlaga za večjo volilno udeležbo. (Internet 7)

Ker pa se v okviru proporcionalnega volilnega sistema nikoli ne more priti do razdelitve mandatov, ki bi dejansko točno ustrezali dobljenim glasovom na volitvah, se uporabljajo za delitev preostalih mandatov, ki niso bili razdeljeni neposredno, različne volilne formule.

V okviru proporcionalnega sistema poznamo odprte in zaprte strankarske liste. Pri zaprtih politične stranke v naprej določijo kandidate ter njihov vrstni red. Za odprte pa je značilno, da volilci izrazijo svoje preference za posameznega kandidata. (Internet 2)

4.3.3.1 Sistem največjega ostanka in najvišjega povprečja

Pri kandidatnih listah se lahko mandati razdelijo na različne načine, in sicer v okviru največjega ostanka ali najvišjega povprečja.

Koncept največjega ostanka je povezan z matematično operacijo deljenja in posledično izračunanimi količniki. Na kakšen način bomo izračunali količnik, je odvisno od uporabljene metode. Najpogostejše metode za računanje količnikov so Harejeva, Droopova in Imperiali.

Kadar pa se mandati delijo v okviru največjega povprečja, pa se lahko uporabljata dve metodi za pretvorbo glasov v mandate: d Hondtova in Saint Laguejeva metoda. (Farrell, 1998: 62)

Razdeljevanje mandatov v okviru največjega ostanka poteka v dveh fazah. V prvem delu se ugotovi, kolikokrat gre količnik v glasove strankarske liste, v drugi fazi pa se odšteje od količnika ostanek glasov strankarske liste, ki niso bili neposredno pretvorjeni v mandate.

Harejev količnik imenujmo tudi enostavni volilni količnik, saj predstavlja dokaj enostavno obliko proporcionalnega volilnega sistema.

Droopov količnik dobimo, če števec – vsoto vseh oddanih glasov v volilni enoti, delimo z imenovalcem – s številom poslanskih mandatov, ki so na voljo v volilni enoti povečanega za enega.

V primeru, da vsoto vseh oddanih glasov v volilni enoti delimo s številom poslanskih mandatov, povečanih za dva, govorimo o Imperiali količniku. Število mandatov, razdeljenih v prvi fazi, je pri uporabi Imperiali količnika bistveno večje, kot je le - to pri Harejevem ali Droopovem količniku ter posledično nižja proporcionalnost pri delitvi mandatov.

Sistem največjega povprečja je v praksi pogostejši način preračunavanja volilnih glasov v poslanske mandate. Pri tem se uporabljata d Hondtov in Sainte Laguejev sistem.

D Hondtov sistem poteka na način, da se najprej za kandidatno listo izračuna absolutno število glasov, ki jih je dobila v volilni enoti. Kandidatne liste poravnamo v

stolpce ter absolutne glasove kandidatnih list delimo z ena. Kandidatna lista z največjim povprečjem dobi poslanski mandat. Nato absolutne glasove kandidatnih list delimo z dva, tri... Postopek ponovimo tolikokrat, dokler niso razdeljeni vsi mandati v volilni enoti. Koliko d Hondovih deliteljev bomo uporabili, pa ni odvisno od števila mandatov, ki so na voljo v volilni enoti, saj se mandati dodeljujejo na podlagi največjega povprečja. Rezultat, ki ga producira d Hondov sistem, je bolj proporcionalen od sistema relativne večine in večinskega sistema, saj imajo tudi manjše stranke možnost, da osvojijo poslanski mandat, vendar manj proporcionalen od sistema največjega ostanka. (Farrell, 1998: 65)

Mnogo večjo proporcionalnost in uravnoteženost vpliva na manjše kot velike stranke pa zagotavlja Saint Laguejev sistem. Postopek razdeljevanja mandatov se ne razlikuje od d Hondtovega sistema. Razlika je v deljencih, ki jih uporablja Saint Laguejev sistem. Le ti ne naraščajo za eno kot pri d Hondtovem sistemu (1,2,3,4...), temveč je razlika med deljenci dva (1,3,5,7). Prav večji deljenci pa vplivajo na veliko večjo proporcionalnost. Z namenom zmanjšanja proporcionalnosti pa se je pojavila še modificirana oblika Saint Laguejev sistema, ki namesto prvega delitelja ena upošteva delitelj ena cela štiri.

Stopnja proporcionalnosti znotraj proporcionalnega volilnega sistema bo torej odvisna od višine izbranih količnikov oziroma deljencev.

Proporcionalnost volilnega sistema se izraža na dva načina:

- glede na to, ali uporabimo sistem najvišjega povprečja ali največjega ostanka,
- znotraj izbrane možnosti glede na višino deljenca oziroma količnika.

Znotraj formule najvišjega povprečja daje najbolj proporcionalne učinke Sainte – Laguejeva formule, nekoliko manj modificirana oblika Sainte-Laguejeve formule, najmanj proporcionalni efekt pa se odraža pri d Hondtovi metodi. (Kavanagh, 1992: 235).

Znotraj največjih ostankov daje najbolj proporcionalne učinke Harejev količnik, nekoliko manj Droopov količnik ter najmanj izmed vseh Imperiali količnik. (Kavanagh, 1992: 236)

Rae je pri svoji primerjavi formul najvišjega povprečja in največjega ostanka izračunal, kako le ti vplivajo na razmerje med številom dobljenih glasov in njihovo pretvorbo v mandate. Med obema pristopoma je ugotovil bistveno razliko v zagotavljanju stopnje proporcionalnosti v korist formule največjega ostanka.

Vendar pa se pri Rajevevu indeksu disproporcionalnosti kaže problem vključevanja majhnih – ekstremnih strank, ki so dobile malo oziroma nič glasov, ki pa ga je rešil s postavitvijo meje pri 0,5 % dobljenih glasov.

Problem izračunavanja disproporcionalnosti, ki se je pojavil pri Raju, sta rešila John Loosemore in Victor J. Hanby z uvedbo nove kategorije D. (Lijphart, 1994: 60) D je enak deležu nadreprezentiranosti nadreprezentiranih strank, ki je enak procentu podreprezentiranosti (Kavanagh, 1992: 241). Medtem ko je Rae I delil število glasov s številom strank, se pri D število glasov deli z 2. Izračunavanje proporcionalnosti po metodi D kaže v primerjavi z Rae I manjše razlike v disproporcionalnosti med formulo najvišjega povprečja in največjega ostanka.

4.3.3.2 Sistem enega prenosljivega glasu

Sistem enega prenosljivega glasu umeščamo v kontekst proporcionalnega volilnega sistema, ki se uporablja v volilnih enotah z več poslanskimi mandati. Volilci volijo posamezne kandidate, lahko glasujejo tudi za kandidate druge stranke, pri čemer označijo vrstni red kandidatov. (Lijphart, 1994: 159) Izvoljeni so kandidati, ki dosežejo volilni količnik, to je število glasov, ki je potrebno za izvolitev. (Grad, 1996: 79)

Za izračun se uporabi Droopov količnik, ki pa se razlikuje od klasičnega Droopovega količnika, saj se končnemu rezultatu prišteje 1. V prvem štetju se volilni lističi razporedijo glede na prvo preferenco volilcev ter se izvolijo kandidati, ki dosežejo

količnik. Preostanek glasov izvoljenih kandidatov se prerazporedi v skladu s preferencami volilcev. Če niso izvoljeni vsi mandati, se kandidata, ki je dobil najmanj glasov, izloči, njegovi glasovi pa se prerazporedijo v skladu s preferencami volilcev. Postopek se ponovi, dokler niso razdeljeni vsi mandati oziroma se postopek prerazporejanja glasov zaključi.

4.3.4 Polproporcionalni sistemi

4.3.4.1 Sistem omejenega glasovanja in sistem enega neprenosljivega glasu

Sistem enega neprenosljivega glasu je posebna oblika sistema omejenega glasovanja. (Lijphart, 1994: 40) Sistem omejenega glasovanja se uporablja v plurinominalnih volilnih enotah. Zanj je značilna, kot že samo ime pove, omejenost glasovanja, ki se kaže v tem, da ima volilec na voljo manj glasov, kot se pa voli kandidatov v volilni enoti. V primeru enega neprenosljivega glasu pa ima volilec na voljo le en glas.

Oba sistema sta dokaj neproporcionalna; sta manj proporcionalna od proporcionalnih ter bolj od večinskih sistemov. Tako sistem omejenega glasovanja kot sistem enega neprenosljivega glasu dajeta dobre možnosti za zastopnost manjšine, saj imata zelo nizek volilni prag. V primeru, če manjšine kandidirajo preveč kandidatov, se lahko zgodi, da le – te sploh niso zastopane. Iz tega lahko ugotovimo njuno nekonsistentnost v volilnem izidu, ki se kaže enkrat v ustvarjanju proporcionalnih rezultatov in malo zavrženih glasov, drugič pa so lahko učinki disproporcionalni z veliko zavrženimi glasovi. (Internet 4)

4.3.4.2 Sistem pomnoženega glasovanja

Za sistem pomnoženega glasovanja, kot prej omenjenega sistema omejenega in enega neprenosljivega glasu, so značilne plurinominalne volilne enote, v katerih zmagajo kandidati, ki dobijo največ glasov. Sistem omogoča, da volilci kumulirajo oziroma kombinirajo svoje glasove. Število glasov, ki jih ima volilec, je enako številu poslancev, ki se volijo v volilni enoti. Volilec distribuira svoje glasove, kot želi. Pri tem lahko v skladu s svojo odločitvijo podeli enemu kandidatu vse glasove ali jih

porazdeli med več kandidatov. Atributi sistema pomnoženega glasovanja so podobni kot v sistemu omejenega glasovanja in enega neprenosljivega glasu.

4.3.5. Teoretični sistemi

Skupna točka vsem teoretičnim sistemom, ki so jih razvili matematiki in sociologi, je, da se niso udejanili v praksi.

4.3.5.1 Odobritveno glasovanje, Condorectova metoda ter točkovni sistem

Odobritveno glasovanje poteka v uninominalnih volilnih enotah po sistemu relativne večine, pri čemer volilci lahko volijo (na način DA/NE) toliko kandidatov, kolikor jih je na kandidatni listi. Predpostavka odobritvenega glasovanja je, da vsi volilci ne podpirajo vseh kandidatov, v primeru če pa glasuje za vse kandidate, je učinek isti, kot če ne bi glasoval za nobenega (abstinenca oz. indiferenca).

Condorectov sistem predpostavlja tekmovanja kandidatov v parih. Zmaga kandidat, ki je zmagal v vseh primerjanjih.

Točkovni sistem, ki je ordinalni, se je razvil kot kritika večinskega sistema. V točkovnem sistemu volilci dodeljujejo točke posameznim kandidatom (Caramani, 2000: 46)

5. VPLIV VOLILNEGA SISTEMA NA SESTAVO IN DELOVANJE PARLAMENTARNE ARENE IN OBLIKOVANJE VLADE V SLOVENIJI

Politične stranke se borijo za politično moč v izven parlamentarni in parlamentarni areni. Pri tem se med seboj povezujejo pred oz. po volitvah z namenom oblikovanja večinske koalicije. Uspešnost medsebojnega povezovanja je odvisna od koalicijskega potenciala, ki je odvisen od pripravljenosti na tekmovanje, sprejemanja različnosti, depersonalizacije konfliktov...

Pri koalicijskem povezovanju gre za presojo koristnosti, racionalnosti in sposobnost graditve konsenza med različno mislečimi. Sodelovanje v koalicij pomeni tveganje.

Za stabilno delovanje koalicije je potrebna idejna sorodnost, ki se izraža skozi temeljne probleme in vrednote družbe.

Tabela 2: Vlade v Sloveniji (1990-2003)

Predsednik vlade	Stranke v koaliciji	Število sedežev koalicije	Začetek in konec vlade	Razlog spremembe ali konca	Tip koalicije
Alojz Peterle	SKD, SKZ, ZS, SDSS, SDZ, LS	47 (80)	16.5.1990-14.5.1992	Konstruktivna nezaupnica	Večinski
Janez Drnovšek	LDS, SDSS, ZS, SSS, DS	38 (90) 50 (90)	14.5.1992-25.1.1993	Prve volitve v DZ-predčasne	Večinski
Janez Drnovšek	LDS, SKD, ZLSD, SDSS	55 (90) 63 (90)	25.1.1993 7.4.1994	Združitev LDS, DS, ZS Odhod stranke	Večinski
Janez Drnovšek	LDS, SKD, ZLSD	59 (90)	7.4.1994-26.1.1996	Volitve - redne	Večinski
Janez Drnovšek	LDS, SKD	42 (90)	26.1.1996-27.2.1997	Volitve - redne	Manjšinski
Janez Drnovšek	(nova) LDS, SLS, DeSUS	49 (90)	27.2.1997-7.6.2000	Glasovanje o zaupnici	Večinski
Andrej Bajuk	SLS-SKD, SDS	45 (90)	7.6.1997-30.11.2000	Volitve redne	
Janez Drnovšek, Anton Rop	LDS, ZLSD, SLS-SKD, DeSUS (SMS)	58 (90)	30.11.2000-19.12.2002-		večinski

Vir: Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

5.1. Prve demokratične volitve v Skupščino Republike Slovenije leta 1990

Procesi politične modernizacije in z njo povezani procesi demokratizacije in reparlamentarizacije so se v Sloveniji začeli konec 80-ih. Načini prehoda v demokratični politični sistem, ki so bili v vzhodno evropskih državah odvisni od razmerja med politično pozicijo (elito) in opozicijo, so se med seboj razlikovali.

V Sloveniji je prehod iz nekdanjega jugoslovanskega samoupravnega socialističnega sistema v demokratični politični sistem potekal na način, ki ga je zaznamovala skupna politična akcija politične pozicije (elite) in opozicije, ruptforme. Skupna politična akcija, do katere je bila politična elita v Sloveniji zadržana vse do konca 80-ih, je vključevala kompromis med reformirano politično elito, ki je sprejela zahteve po demokratičnih volitvah, sestopu z oblasti in pluralizaciji na eni strani ter demokratično opozicijo na drugi strani. Posledica ruptforme v Sloveniji se je kazala v

odpravljanju legitimizacijskega deficita - v utrjevanju legitimnosti Skupščine Republike Slovenije.

Po ustavi iz leta 1974 je bila skupščina SRS tridomna (sestavljena iz zbora združenega dela, zbora občin ter družbenopolitičnega zbora, v katerih so bili zastopani različni družbeni interesi), volitve vanjo pa so potekale posredno preko delegatskega sistema. Leta 1989 je skupščina SRS sprejela 82 amandmajev k slovenski ustavi, na podlagi katerih je bila sprejeta tudi nova volilna zakonodaja ter leta 1990 izvedene prve demokratične volitve ter s tem posledično postavljena izhodišča za uveljavljanje demokracije v Sloveniji.

Prva večstrankarska skupščina, izvoljena leta 1990, predhodnica današnjega Državnega zbora, je bila še vedno tridomna, volitve vanjo pa so bile neposredne in ne več na podlagi delegatskega sistema. Glavno vprašanje nove volilne zakonodaje, ki bi urejala volitve v skupščino, je bilo vprašanje o načinu razdeljevanja mandatov ter do kakšne mere bo volilni sistem dopuščal nastop strank na volitvah. Pri oblikovanju novega volilnega sistema je bil zakonodajalec uokvirjen v kontinuiteto, ki se je kazala v elementih starega sistema. Okoli prehoda iz delegatskega sistema v sistem splošnega predstavniškega telesa, ki bi odražal različne politične interese, se je oblikoval kompromis, katerega rezultat se je odražal v oblikovanju različnih volilnih sistemov za vsak zbor posebej:

- zbor združenega dela se je volil po sistemu relativne večine,
- zbor občin po sistemu absolutne večine in
- družbenopolitični zbor po proporcionalnem sistemu. (Grad, 2002: 123)

Tabela 3: Osvojeni mandati – volitve v skupščino SRS aprila 1990

Stranke, koalicije	Družbenopolitični zbor	Zbor občin	Zbor združenega dela	skupaj
Demos (stranke koalicije)	47	51	29	127
ZKS-Stranka demokratične prenove	14	5	5	24
ZSMS-Liberalna stranka	12	16	9	37
SZDL-Socialistična stranka	5	5	3	13
Drugi	-	1	34	35
Manjšini	2	2	-	4
Skupaj	80	80	80	240

Vir: Zajc, Drago (2001): »Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije«. Demokratični prehodi II.

Na prvih večstrankarskih volitvah so se sedeži porazdelili med demokratično opozicijo in reformirano politično elito. Zmagala je demokratična opozicija, združena v načelni koaliciji Demos (Demokratična opozicija Slovenije), ki je dobila večino v družbenopolitičnem zboru (47 sedežev), zboru občin (51 sedežev) ter v vseh treh zborih skupaj (127 sedežev).

Najpomembnejši izmed treh zborov je bil družbenopolitični zbor, ki je predstavljal politične stranke (tudi v drugih dveh so tekmovali kot strankarsko opredeljeni). Volilni sistem za volitve v družbenopolitični zbor je bil proporcionalen. V volilnih enotah se je uporabljala Harejeva formula, na ravni države pa so se delili ostanki na podlagi d Hondtovega sistema. Nizek volilni prag, določen pri 2,5% za volitve v družbenopolitični zbor, je omogočil vstop kar devetim strankam, od tega šestim združenim v Demokratični opoziciji Sloveniji ter trem prenovljenim strankam bivšega režima.

V koalicijo Demos, ki se je oblikovala že pred volitvami, so se decembra 1989 povezale Slovenska kmečka zveza, Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovenski krščanski demokrati, Zeleni Slovenije ter druge manjše stranke, z namenom skupnega nastopa na prvih demokratičnih volitvah. (Prunk, 2000: 46)

Z izvolitvijo nove demokratične skupščine in zmago Demosa so bile potrjene smernice izgradnje politične modernizacije, pluralizacije ter izgradnje suverene in samostojne države, ki so se uresničile leta 1991. Načelna koalicija Demos je bila sestavljena iz raznorodnih strank, kar je vodilo do notranjih nesoglasij glede smernic prihodnjega razvoja. Posledica takšnega stanja je bila razpustitev načelne koalicije Demos 30.12.1990, ko jim ni uspelo podpisati nove koalicijske pogodbe, ter oblikovanje male koalicije, katere glavna preokupacija je bila pripraviti vse potrebno za izvedbo novih volitev.

5.2. Druge demokratične volitve, prve v enodomni Državni zbor leta 1992

Druge demokratične volitve so potekale v enodomni Državni zbor, ki ga sestavljajo poslanci državljanov Slovenije in šteje 90 poslancev, ki se volijo s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem. (Ustava 80. člen.) (Internet 18)

Državni zbor predstavlja splošno predstavniško telo in je v nasprotju z tridomno skupščino, ki je bila predstavnik posebnih družbenih interesov, predstavnik vseh državljanov, ki imajo oblast in jo izvršujejo neposredno z volitvami po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. (Ustava 3. člen.) (Internet 18)

Če se je prva volilna zakonodaja sprejemala še v času, ko je bila Socialistična Republika Slovenija sestavni del Socialistične federativne Jugoslavije, pa za volilno zakonodajo iz leta 1992 velja, da se je sprejela na podlagi nove ustave Republike Slovenije, sprejete leta 1991 ter izkušnje prvih večstrankarskih volitev.

Pri sprejemanju novega volilnega sistema, ki je odvisen od razmerja politične moči, so se izražali različni interesi političnih strank, ki so v večini zagovarjali čisti proporcionalni volilni sistem, manjšina pa je zagovarjala tudi inkorporacijo večinskih elementov, z namenom korigiranja čistega proporcionalnega sistema. Na podlagi parlamentarizacije interesov se je morala oblikovati kompromisna rešitev, saj je za spremembo volilnega zakona zahtevana dvotretjinska večina, ki jo je zelo težko doseči. Tako se je po mnogih kompromisih in proceduralnih zapletih leta 1992 sprejel zakon o volitvah v Državni zbor. (Grad, 2002: 137)

Zakon o volitvah v Državni zbor je uvedel proporcionalni sistem z večinskimi elementi. V volilnih enotah so se mandati delili na podlagi Harejevega količnika. Koliko mandatov je dobila posamezna lista kandidatov, je bilo odvisno od tega, kolikokrat je dosegla volilni količnik. Ker se pri takšnem načinu razdeljevanja mandatov ne razdelijo vsi mandati, so se ostanki glasov razdelili listam z največjimi ostanki, na ravni države na podlagi d Hondtovega sistema, pri čemer se je lahko polovica mandatov razdelila ne glede na uspeh kandidata v volilni enoti. Ti mandati so se dodelili glede na vrstni red kandidatov na kandidatni listi, ki jo je oblikovalo strankarsko vodstvo. Pri tej delitvi mandatov imajo glavno besedo pri razdeljevanju

mandatov strankarska vodstva in ne volilci, števila tako razdeljenih mandatov pa ni mogoče vnaprej predvideti. (Grad v Zajc, 2000: 42)

Na prvih državnozborskih volitvah je v Državni zbor vstopilo 8 strank. Največ mandatov je dobila Liberalno demokratska stranka (bivša ZSMS) (22 mandatov), ki se je leta 1994 združila z delom Demokratske stranke, Zelenimi – ekološko socialno stranko in Socialistično stranko Slovenije ter se preimenovala v Liberalno demokracijo Slovenije, druga je bila Slovenski krščanski demokrati (15 mandatov), sledila ji je Združena lista (bivša ZKS-SDP) (14 mandatov), ki je nastopila skupaj z Demokratično stranko upokojencev, Socialdemokratsko unijo in Delavsko stranko ter se razen Demokratične stranke upokojencev združijo v Združeno listo socialnih demokratov, četrta je bila Slovenska nacionalna stranka (10 mandatov), peta je bila Slovenska ljudska stranka (10 mandatov), najmanj glasov pa so dobile Demokratska stranka (6 mandatov), Zeleni (5 mandatov) ter Socialdemokratska stranka (4 mandati). (Krašovec in Boh, 2002: 173)

Posledica proporcionalnega sistema se je kazala v tem, da nobena stranka ni dobila večine, ki bi ji omogočila oblikovanje vlade, prav tako pa idejno sorodne stranke niso dobile zadostne večine za oblikovanje vlade. Zato je prišlo do oblikovanja velike koalicije med Liberalno demokracijo, Slovenskimi krščanskimi demokrati, Združeno listo socialnih demokratov ter Socialdemokratsko stranko, ki pa je bila sestavljena iz strank, ki so pripadale različnim idejnim družinam. (Zajc, 2001: 29)

Velika koalicija je razpolagala s 55 mandati (po oblikovanju Liberalne demokracije Slovenije 63 mandatov), opozicija, ki je bila prav tako neenotna, pa je imela 33 mandatov (25 mandatov). V primerjavi z volitvami iz leta 1990 je iz Državnega zbora izpadla Slovenska obrtniška stranka in SZDL, vstopila pa je nova stranka presenečenja – Nacionalna stranka Slovenije in dobila kar 10 mandatov. Posledica tako raznorodne koalicije pa se je kazala pri izražanju interesov o različnih zadevah, ko so poslanci koalicije o pomembnih vprašanjih glasovali neenotno.

Leta 1994 je po aferi Depala vas Socialdemokratska stranka Slovenije zaradi odstranitve svojega ministra Janeza Janše izstopila iz koalicije ter pričela z ostrimi

kritikami, nanašajočimi se na proces tranzicije in volilni sistem. Socialdemokratska stranka se je zavzemala za volilni sistem absolutne večine, ki bi imel za posledico oblikovanje levega (stranke kontinuitete) in desnega političnega bloka (stranke pomladi), preprečil sklepanje nenačelnih koalicij in racionaliziral strankarski prostor.

Januarja 1996 pa je koalicijo zapustila tudi Združena lista socialnih demokratov, kar je dodatno vplivalo na polarizacijo političnega prostora. (Zajc, 2002: 73)

Po odhodu obeh strank iz vlade se je oblikovala manjšinska koalicija (43 sedežv), v kateri sta bili Liberalna demokracija Slovenije in Slovenski krščanski demokrati ter je vzdržala do naslednjih državnozborskih volitev leta 1996.

5.3. Tretje demokratične volitve v Državni zbor leta 1996

Druge državnozborske volitve so kljub pritiskom SDS za spremembo volilnega sistema potekale pod enakimi pogoji, kot je to veljalo za volitve v Državni zbor leta 1992. Ker SDS v državnem zboru ni zbrala zahtevane dvotretjinske večine za spremembo volilnega sistema, za katerega se je zavzemala že v prejšnjem mandatnem obdobju, je svojo namero podprla z zbranimi podpisi. Zbrala je 43710 podpisov in podala svojo zahtevo za razpis referendumu o spremembi volilnega sistema. SDS je predlagala absolutni večinski sistem, po katerem bi se v vsakem izmed 88-ih okrajev izvolil, na približno enako število prebivalcev, en poslanec, ki bi dobil zahtevano večino; v primeru, da je ne bi dobil, pa bi bil potreben drugi krog med kandidatoma, ki sta dobila največ podpore v prvem krogu.

Istočasno je Državni svet predlagal mešani volilni sistem, po katerem bi imel vsak volilec dva glasova. S prvim glasom bi se polovica poslancev volila po večinskem dvokrožnem volilnem sistemu, z drugim pa polovica po proporcionalnem načelu.

Skupina 30-ih poslancev (LDS) pa je predlagala proporcionalni sistem, po katerem bi celotno ozemlje Republike Slovenije postalo ena volilna enota, izvoljeni pa bodo tisti kandidati, ki bodo dobili največje število glasov.

Tako se je na zahtevo Državnega sveta Republike Slovenije, 43710 volilcev ter 30 poslancev, razpisal predhodni zakonodajni referendum o predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o volitvah v Državni zbor. (Internet 14)

Udeležba na referendumu je bila 37,94%. Predlog SDS za večinski volilni sistem je podprlo 44,52% volilcev, predlog Državnega sveta za mešani volilni sistem je podprlo 14,38% volilcev, predlog 30-ih poslancev za proporcionalni sistem pa je dobil 26,19% glasov. (Internet 14)

Glede na to, da noben predlog ni dobil absolutne večine, se je pojavil problem ugotavljanja rezultatov. Zato je Ustavno sodišče leta 1998 odločilo, da se mora izid ugotavljati za vsako vprašanje posebej ter da je bil sprejet predlog za večinski volilni sistem. Kljub temu pa predlog v Državnem zboru ni dobil dvotretjinske podpore, zato so poslanci SDS vložili nov predlog o spremembi volilnega sistema leta 1999, ki pa tudi ni bil sprejet. Predlog ni dobil zahtevane podpore tudi v naslednjih glasovanjih, zato se je zakonodajni postopek za ta predlog končal.

Na tretjih volitvah je v Državni zbor vstopilo sedem strank. Največ mandatov je zopet dobila Liberalna demokracija Slovenije (25) in svoj položaj v primerjavi s preteklim letom tudi izboljšala, kar velja tudi za Slovensko ljudsko stranko, ki je osvojila 19 mandatov ter za Socialdemokratsko stranko Slovenije, ki je pristala pri 16-ih mandatih. Slovenski krščanski demokrati (10 mandatov), Združena lista socialnih demokratov (9 mandatov) ter Slovenska nacionalna stranka (4 mandati) pa so svoj volilni rezultat v primerjavi s prejšnjimi volitvami poslabšali. Stranka presenečenja, ki je vstopila v parlament, je bila Demokratična stranka upokojencev, ki je dobila 5 mandatov.

Po volitvah se je kazala močna polarizacija političnega prostora, in sicer v delitvi na stranke »kontinuitete« in stranke »pomladi«. Stranke pomladi (Slovenski krščanski demokrati, Slovenska ljudska stranka in Socialdemokratska stranka Slovenije) so se po volitvah povezale v pomladno koalicijo, ki je imela točno polovico vseh glasov v Državnem zboru (45), kar je povzročilo mrtvi tek. Po nekajkratnih poizkusih ter prestopu poslanca Pucka je Liberalni demokraciji Slovenije, kot stranki, ki ji je na parlamentarnih volitvah uspelo doseči najboljši volilni izid, 17.02.1997, uspelo sestaviti pragmatično koalicijo (Liberalna demokracija Slovenije, Slovenska ljudska stranka, Demokratična stranka upokojencev), ki je imela 49 poslancev.

Delovanje pragmatične koalicije je zaznamoval majhen koalicijski potencial, ki se je kazal v slabem sodelovanju, ne spoštovanju koalicijske pogodbe, medsebojnem tekmovanju in nasprotovanju, kar je posledično privedlo do krize leta 1998. (Zajc, 2002: 74)

Leto 2000 so zaznamovali močni premiki v parlamentarni strankarski areni, ki so se rezultirali v oblikovanju koalicije desnega političnega pola – koalicija Slovenija. Najprej je iz pragmatične koalicije izstopila Slovenska ljudska stranka, ki se je združila s Slovenskimi krščanskimi demokrati in napovedala umik svojih ministrov iz vlade. Predsednik vlade je predlagal nove ministre in jih vezal na zaupnico, ki pa ni uspela, zato je opozicija predlagala svojega mandatarja dr. Andreja Bajuka, ki je bil v tretjem poizkusu (ob prestopu dveh poslank) izglasovan na predlog Liberalne demokracije Slovenije. Nova vlada pa je bila oblikovana v drugem poizkusu.

Nasprotja znotraj vladajoče pomladne koalicije so se začela kazati v odnosu do volilnega sistema, pri čemer se je Socialdemokratska stranka zavzemala za uzakonitev odločbe ustavnega sodišča, po kateri je zmagal večinski volilni sistem, Slovenska ljudska stranka pa je temu predlogu nasprotovala. Do zaostritve v koaliciji je prišlo, ko je vlada sprejela sklep, brez vednosti SLS-SKD, da je obstoječi volilni sistem neveljaven ter za presojo zaprosila Beneško komisijo. Maja 2000 je skupina poslancev podala predlog za spremembo ustave, ki bi uzakonil volilni sistem. Pri glasovanju o ustavnem zakonu se je opoziciji pridružila tudi koalicijska stranka SLS-SKD, kar je pomenilo razpad koalicije Slovenije. Kasneje se je oblikovala nova politična stranka (Nova Slovenija), ki je izšla iz SLS-SKD. (Zajc, 2002: 77)

5.4. Četrte demokratične volitve v Državni zbor leta 2000

Četrte demokratične, tretje državnozborske volitve so potekale na podlagi novega volilnega sistema. Državni zbor je 25.07. 2000 sprejel ustavni zakon o dopolnitvi 80. člena ustave Republike Slovenije, ki je bil sprejet s 70 glasovi.

V Sloveniji imamo še vedno osem volilnih enot s po enajstimi volilnimi okraji. V vsakem volilnem okraju kandidatna lista nastopa s po enim kandidatom, kar onemogoča izbiro med različnimi kandidati iste politične stranke.

Ustavni zakon določa štiri odstotni volilni prag, ki se uporablja tako na ravni volilne enote kot na ravni države. (Golobič, 2000: 11) Štiri odstotni volilni prag pomeni, da se izločijo iz udeležbe vse tiste liste, ki tega kriterija niso dosegle. Ni važno, koliko mandatov doseže neka politična stranka (kandidatna lista), temveč je pomembno le, da osvoji najmanj štiri odstotke glasov. Štiri odstotni prag (pred spremembo 3 mandati) je pogoj za delitev mandatov. Določitev volilnega praga ima lahko pozitiven učinek na zmanjšanje težav pri oblikovanju vlad, negativne posledice pa zlasti na možnost izvolitve neodvisnih kandidatov, tistih, ki nastopajo samostojno, ter manjših strank, saj bi morali v eni izmed osmih volilnih enot zbrati dovolj glasov, da bi lahko izpolnili volilni prag v vsej državi.

Ustavni zakon nadalje določa, da se mandati ne morejo več dodeljevati po nacionalnih listah ne glede na uspeh kandidatov v volilnih okrajih. (Golobič, 2000: 52) Ta zahteva po odpravi nacionalnih list je skladna z zahtevo po personalizaciji volitev, kar pomeni, da imajo volilci odločilen vpliv na dodelitev mandatov kandidatom. Z odpravo nacionalnih list se je političnim strankam odvzela možnost vsiljevanja svojih kandidatov v parlament, ne glede na delež volilne podpore.

Prav tako ustavni zakon določa, da se pri delitvi poslanskih sedežev upoštevajo vsi glasovi, ki so jih politične stranke oz. kandidatne liste dobile, in ne le ostanki glasov. (Golobič, 2000: 54)

Na novo sprejeti ustavni zakon tudi določa, da se pri delitvi mandatov v volilni enoti uporablja Droopov količnik namesto do sedaj veljavnega navadnega Harejevega količnika, na podlagi katerega so se razdeljevali mandati v volilni enoti.

Droopovemu količniku pravimo tudi zmanjšani količnik. Izračunamo ga tako, da skupno število glasov, oddanih za vse liste v volilni enoti, delimo s številom

poslancev, ki se volijo v volilni enoti, povečanim za ena. V Sloveniji imamo osem volilnih enot, v vsaki pa se izvoli 11 poslancev ($8 \times 11 = 88$).

Droopov količnik se od navadnega Harejevega količnika razlikuje v tem, da imenovalcu prištejemo ena. S tem povečamo imenovalec in posledično zmanjšamo volilni količnik, kar dejansko omogoči, da se več mandatov razdeli že v samih volilnih enotah. Hkrati pa Droopov količnik napram Harejevemu zmanjšuje proporcionalnost. Ker imamo v Sloveniji osem volilnih enot in v vsaki se izvoli enajst poslancev, znaša volilni količnik v primeru:

Harejevega količnika $1 / 11 = 9,09 \%$,

Droopovega količnika $1 / (11+1) = 8,33 \%$.

Na tretjih volitvah se je v Državni zbor, kljub štiri odstotnemu volilnemu pragu, uvrstilo osem političnih strank (dve novi – Nova Slovenija in Stranka mladih Slovenije), kar je bilo več od pričakovanih napovedi. Največ mandatov sta na volitvah dobili Liberalna demokracija Slovenije (34) in Združena lista socialnih demokratov (11), ki sta bili tudi edini politični stranki, ki sta si glede na predhodne volitve izboljšali volilni rezultat. Med strankami desnosredinske koalicije, ki so skupaj dosegle 31 mandatov, je največ dobila Socialdemokratska stranka (14), Slovenska ljudska stranka (9) in Nova Slovenija (8), kar predstavlja bistveno manj od števila mandatov, ki jih je imela koalicija Slovenija pred svojim razpadom. Po štiri mandate so dobile Demokratična stranka upokojujencev, Slovenska nacionalna stranka in Stranka mladih Slovenije, ki je tudi stranka presenečenja parlamentarnih volitev 2000.

Pomembno značilnost državnozbornih volitev leta 2000 je predstavljal vstop dveh novih strank v parlament. To sta stranka Mladih Slovenije ter Nova Slovenija. Stranka Mladih Slovenije spada v levo liberalni blok ter so njeni volilci glede konservativnosti in urbanosti blizu Liberalni demokraciji Slovenije, medtem ko so volilci Nove Slovenije (nastala po združitvi SLS in SKD, je naslednica SKD) zavzeli področje največje konservativnosti in večje neurbanosti. (Kropivnik, 2002: 41)

Na državnozborskih volitvah leta 2000 je prišlo do močnega zasuka v korist levo liberalnega bloka, medtem ko so stranke pomladi dobile le 31 mandator (na državnozborskih volitvah leta 1996 – 45 mandator). Vzroke za takšen rezultat lahko poiščemo v združevanju in razpadanju političnih strank na polu desnice ter notranja nesoglasja (SLS-SKD je sprejela sklep o neveljavnosti obstoječega volilnega sistema, kasneje pa glasovala z opozicijo) in razpad koalicije Slovenije kar so volilci desnega pola iz neurbanih okolij zaradi nenadnih sprememb kaznovali z neudeležbo, saj se niso mogli odločiti, komu dati svoj glas. (Zajc, 2002: 80)

Mandat za sestavo vlade je dobil Drnovšek, ki je bil izvoljen z 61 glasovi. (Zajc, 2002: 89) Oblikoval je veliko koalicijo, v kateri so združene Liberalna demokracija Slovenije, Združena lista socialnih demokratov, Slovenska ljudska stranka ter Demokratična stranka upokojencev; s Stranko mladih Slovenije pa so podpisali poseben dogovor. Velika koalicija ima v parlamentu 58 glasov, s Stranko mladih Slovenije pa kar 62, kar zagotavlja dvotretjinsko večino. Glavna naloga velike koalicije, katere glavni cilj je bil povečanje moči z namenom doseganja dvotretjinske večine, je izpeljava in dokončanje politično občutljivih projektov in reform.

Izhajajoč iz koalicijske pogodbe je Vlada RS na svoji seji 03.07.2003 poslala predlog zakona o volitvah v Državni zbor v postopek Državnemu zboru. Temeljni cilj predloga je uskladitev ustavnega zakona z določbama Ustavnega sodišča RS, ki napotujeta na spremembo volilne zakonodaje, da se zagotovi pretežen vpliv volilcev. (Internet 17)

Namen predloga je ukinitiv volilnih okrajev ter uvedba absolutnega preferenčnega glasu. Z ukinitivjo volilnih okrajev bi se odpravila iluzija, da se glasuje dejansko za kandidata. Z uvedbo preferenčnega glasu pa bi se spremenil način razdeljevanja mandator z namenom večjega vpliva volilcev na delitev mandator.

5.5. Fragmentiranost parlamentarne politične arene

Oblikovanje slovenske parlamentarne politične arene v procesu demokratizacije se je razlikovalo od procesov demokratizacije v Zahodni Evropi, ki so pustili le malo prostora za vstop novih alternativnih strank. Zaradi svoje odprtosti in dinamike je struktura političnega prostora tranzicijskega obdobja postala manj predvidljiva, njena

nestabilnost pa se je odražala skozi zahteve po spremembi institucionalne strukture kot temeljnem okvirjem strankarskega tekmovanja. V ta kontekst pa lahko umestimo spremembe, ki se tičejo volilnega sistema, kot tudi spremembe, ki se tičejo političnih strank; njihovega spajanja in razdruževanja, kot karakteristične značilnosti tranzicijskih držav.

Strukturo in delovanje strankarskega sistema je moč opredeliti z različnimi pristopi, na podlagi različnih klasifikacij, ki upoštevajo različne kriterije in vodijo v njim značilne tipe strankarskega sistema ter omogočajo komparativno analizo.

Tabela 4: Tipi strankarskega sistema

Avtor	Kriteriji klasifikacije	Glavni tipi strankarskega sistema
Duverger	Število strank	dvostrankarski sistem Večstrankarski sistem
Dahl	Kompetetivnost opozicije	Striktno kompetitivni Kooperativni-kompetitivni Koalicijsko-kompetitivni Striktno koalicijski
Blondel	Število strank Relativna velikost strank	Dvostrankarski sistem Dvoipolstrankarski sistem Večstrankarski sistem z dominantno stranko Večstrankarski sistem brez dominantne stranke
Rokkan	Število strank Podobnost enostrankarske večine Distribucija moči manjšinske stranke	Britansko-nemški »1 s. 1+1« sistem Skandinavski »1 vs. 3-4« sistem Celo večstrankarski sistem »1 vs. 1 vs. 1 + 2-3«
Sartori	Število strank Ideološka razdalja	Dvostrankarski sistem Zmerni pluralizem Polarizirani pluralizem Predominantni sistem

Vir: Mair, Peter (1997): Party System Change, Oxford University Press, Oxford

Če so Duverger, Blondel in Rokkan (z izjemno Dahla) poudarjali število strank, pa je Sartori v svojo obsežnejšo tipologijo poleg števila strank vključil tudi ideološko razdaljo. (Mair, 1997: 2003)

Število parlamentarnih strank in njihova velikost sta medsebojno odvisna, s tem da velikost strank vpliva na njihovo število ter povratno le-to pogojuje njihovo velikost. V praksi sta se izoblikovala dva načina merjenja velikosti in števila strank v parlamentu. Izrazimo ju lahko:

- s kumulativno metodo v odstotkih ali pa
- z indeksom frakcionalizacije.

Obe meri omogočata primerjavo demokratičnih sistemov s tem, da je kumulativna metoda preprostejša, izračunavanje indeksa fragmentiranosti, ki ga je razvil Douglas Rae, pa je matematično zahtevnejša operacija. (Sartori, 1967: 304)

Tabela 5: Fragmentiranost slovenskega parlamenta, izražena v kumulativnem odstotku glede na dve najmočnejši parlamentarni stranki neposredno po izvedenih parlamentarnih volitvah ter prikaz indeksa frakcionalizacije

Leto	1990	1992	1996	2000
Mera fragmentiranosti	33	41	49	53
Indeks frakcionalizacije	0.872	0.842	0.809	0.784

Vir: Podatki izračunani na podlagi Sartorijeve formule, Sartori, Giovanni (1967): *Parties and party systems*, Cambridge University Press, London

Najvišja možna mera fragmentiranosti je 100, kar pa bi pomenilo, da sta v parlamentu le dve stranki. Torej višja kot je mera, manjša je fragmentiranost ter obratno. Izračunana mera fragmentiranosti je bila na prvih demokratičnih volitvah leta 1990 33%, na drugih demokratičnih ter prvih državnozborskih volitvah leta 1992 41%, na drugih državnozborskih volitvah 49% ter na zadnjih volitvah v Državni zbor leta 2000 53%. Če izračunane podatke za Slovenijo primerjamo z mero fragmentiranosti konsolidiranih demokracij v obdobju 1945 - 1988 (Sartori, 1967: 306, Kropivnik vs. Mackie in Rose, 1996: 76), se z vidika fragmentiranosti parlamentarne politične arene slovenski parlament uvrsti na sam rep primerjalne analize.

»Indeks frakcionalizacije predstavlja verjetnost, da dva naključno izbrana poslanca pripadata različnim strankam. Indeks frakcionalizacije predstavlja mero koliko (številčno) ter kako velike so stranke.«(Sartori, 1967: 307) Indeks frakcionalizacije zavzema polje na intervalu med nič in ena. Manjši kot je indeks frakcionalizacije, manjša je razdrobljenost parlamenta. Indeks frakcionalizacije nič pomeni, da je v parlamentu le ena stranka, ena – da je toliko strank, kot je razpoložljivih sedežev, vmesna vrednost 0.5 pa razdeli parlamentarno politično areno točno na dve stranki.

Primerjava fragmentiranosti parlamentarne politične arene med mero fragmentiranosti, kjer sta upoštevani dve največji stranki ter med Raejevim indeksom frakcionalizacije ki vključuje vse parlamentarne stranke nam pokaže trend

postopnega zmanjševanja fragmentiranosti parlamenta. Mera fragmentiranosti se je od prvih demokratičnih volitev leta 1990 do zadnjih 2000 povečala s 33% na 53%, indeks frakcionalizacije pa se je zmanjšal z 0.872 na 0.784.

Kljub indicem, pogojevanim z zmanjševanjem političnih strank od leta 1990 do 2000, k prehodu od polariziranega k zmernemu pluralizmu, se je število parlamentarnih strank po državnozborskih volitvah leta 2000 povzpelo na osem. Za nastalo stanje, ki je značilno za polarizirani pluralizem, lahko poiščemo razloge v obstoječem volilnem sistemu, ki je dopuščal takšen razvoj dogodkov. Kljub temu pa ne moremo govoriti o polariziranem pluralizmu, saj politične stranke ne izražajo protisistemskih zahtev po spremembah političnega sistema, kar je značilnost polariziranega pluralizma. Politični sistem tako vsebuje elemente tako polariziranega pluralizma (veliko število parlamentarnih strank, občasno zanikanje legitimnosti-zahteve po predčasnih volitvah, ideološka razdalja; komunizem-antikomunizem, cerkev-država, nezaupanje, dvojna opozicija), kot tudi zmernega pluralizma (manjše število strank, potrebnih za koalicijsko – na kar nam kaže tudi mera fragmentiranosti, možnost oblikovanja več različnih koalicij). Ob naraščajoči volilni podpori LDS in spremembi volilnega sistema v večinski pa bi lahko govorili tudi o sistemu prevladujoče stranke. (Danica Fink Hafner, 2002: 20-21)

6. VPLIV VOLILNEGA SISTEMA V SLOVENIJI NA REPREZENTACIJO ŽENSK V PARLAMENTU

Pri vključevanju žensk v politično življenje je pomemben tako formalno pravni status (zakoni, ukrepi, sistemske ureditve...), ki je povezan z razširitvijo splošne volilne pravice, kot tudi drugi socialno ekonomski kriteriji, ki vplivajo na razmerje med zasebnim ter javnim in posledično na ustvarjanje politične neenakosti.

Sferi zasebnega in javnega sta medsebojno povezani ter učinkujeta ena na drugo. Pri tem se sfera zasebnega kaže kot področje, ki ni ločeno in neodvisno od javnega, le – to pa v dobršni meri vpliva povratno na sfero zasebnega in jo determinira v smeri omejevanja vstopanja v polje politike. (Antić in Bahovec, 1995: 176)

Redukcijo na sfero zasebnosti lahko ponazorimo s sintagmo »politika je kurba«, pri čemer politika zavzame vlogo spola – ženskega telesa, ki odslikava antipolitično vzpostavitev demokracije oziroma je konstitutivni element v dekompoziciji političnega. (Jalušič, 1995: 207)

Pri vključevanju žensk v polje politike gre torej za telo, ki je potisnjena med zasebno in javno sfero. Delovanje v sferi javnega (politike - parlamenta) je okarakterizirano kot nemoralno, saj je njen namen le služenje kot sredstvo za dosego užitka oblasti.

Pomemben element pri participaciji žensk v politiki predstavlja pravno formalni status, ki se lahko odraža v različnih volilnih sistemih, ki določajo pretvorbo glasov v sedeže, in v uporabi različnih pravnih strategij pozitivne diskriminacije.

Prav volilni sistem lahko predstavlja tisti mehanizem, ki ugodneje vpliva na izvolitvene možnosti žensk. Raziskave različnih volilnih sistemov dajejo prednost pri ustvarjanju ugodnejše klime za izvolitev žensk v parlament proporcionalnemu volilnemu sistemu. Te trditve so že močnejše potrjevala empirična dejstva v 70-ih, ko se je tehnika med večinskim in proporcionalnim sistemom in njihovim pozitivnim vplivom na enakopravnost spolov pri sestavi parlamentov občutneje nagnila v prid slednjemu. (Internet 8)

Tabela 6: Delež žensk v 24 nacionalnih parlamentih 1945 – 1998

Sistem/leto	1945	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Večinski volilni sistem	3.05	2.13	2.51	2.23	3.37	8.16	11.64
Proporcionalni volilni sistem	2.93	4.73	5.47	5.86	11.89	18.13	23.03

Vir: Internet 15

Tabela prikazuje zbrane podatke v 24-ih demokracijah v obdobju po drugi svetovni vojni od leta 1945 – 1998. Kot je razvidno iz empiričnih podatkov, različni volilni sistemi producirajo različne rezultate. Poglavitni razkorak, ki je nastal v 60-ih in 70-ih letih, ki ga je ustvaril proporcionalni volilni sistem v korist ženskega predstavništva, pripisujemo posledici druge generacije feminizma. Ta se kaže v zahtevah žensk za enake pravice na vseh področjih človekovega delovanja, vključujoč večjo prisotnost - reprezentiranost v organih političnega odločanja - predstavniških telesih.

Novo nastali artikulirani interesi - zahteve so se pojavljale v državah tako z večinskimi kot proporcionalnimi volilnimi sistemi, njihovo večjo prevodnost v poslanske mandate pa je zagotovil proporcionalni volilni sistem, ki je bolj naklonjen idealu predstavniške demokracije kot refleksije uravnotežene družbene strukture spolov.

6.1. Prve parlamentarne volitve v DPZ leta 1990

Tabela 7: Prve parlamentarne volitve v DPZ leta 1990

Stranke	mandati		delegati		delegatke	
	število	Delež	Število	delež	število	delež
ZKS – Stranka demokratične prenove	14	15,55	12	85,72	2	14,28
ZSMS – Liberalna stranka	12	13,33	10	83,33	2	16,67
Slovenski krščanski demokrati	11	12,22	10	90,91	1	9,09
Slovenska kmečka zveza	11	12,22	9	81,82	2	18,18
Zeleni Slovenije	8	8,89	7	87,5	1	12,5
Slovenska demokratična zveza	8	8,89	7	87,5	1	15,5
Socialdemokratska zveza Slovenije	6	6,67	5	83,33	1	16,67
Socialistična zveza Slovenije	5	5,56	4	80,00	1	20,00
Slovenska obrtniška stranka	3	3,33	3	100,00	-	/
Narodnosti	2	2,22	1	50,00	1	50,00
Skupaj	80	100,00	68	85,00	12	15,00

Vir: Kozmik, Vera (1997): Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih. Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana

V Sloveniji so bile prve demokratične večstrankarske volitve izvedene leta 1990 v takratno tridomno skupščino z 240 sedeži. Najpomembnejši dom za stranke je predstavljal DPZ – družbeno politični zbor z 80-imi delegati.

Volitve v družbeno politični zbor so potekale v šestnajstih volilnih enotah, po sistemu sorazmernega predstavnštva s strankarskimi listami. Število kandidatov, ki se je izvolilo v volilni enoti, je bilo med tri in sedem. Volitve so potekale na način, da so volilci lahko oddali glas za celotno strankarsko listo ali pa za posameznika kandidata, pri izvolitvi pa so imeli privilegiran položaj nosilci strankarskih list – pomembnejša so bila prva mesta na strankarskih listah.

Na prvih demokratičnih volitvah so bile ženske nosilke le v 19 – ih od 182 možnih primerov, delež vseh žensk na kandidatnih listah je predstavljal 17,9%, izvoljenih pa je bilo 15% žensk (12 delegatk), saj so bile v večjem deležu na kandidatnih listah na

drugem in tretjem mestu, kar je posledično pomenilo le teoretično možnost za izvolitev.

Medtem ko so bile volitve v DPZ po sistemu sorazmernega predstavnštva, pa so bile volitve v zbor dela po dvokrožnem večinskem sistemu – absolutne večine, v zbor združenega dela pa so svoje delegate volili delovni ljudje. Medtem ko je bilo na kandidatnih listah za volitve v zbor združenega dela 12,9% žensk – izvoljenih pa jih je bilo 15% (12 delegatk), pa je bilo na kandidatnih listah za volitve v zbor občin 15,3% žensk - izvoljenih pa le 3,75% (3 delegatke). (Antić, 1996: 235)

Najmanj žensk je bilo izvoljenih po večinskem sistem, kar kaže na neugoden vpliv večinskega sistema za izvolitev žensk. Skupaj je bilo v vseh treh zborih skupščine izmed 240 delegatov le 27 delegatk, kar predstavlja več kot polovico manj glede na reprezentiranost žensk v socialistični skupščini. Razloge za upad lahko poiščemo v negativnih učinkih večinskega sistema ter vplivu političnih strank na izvolitev žensk preko oblikovanja kandidatnih list.

6.2. Druge demokratične volitve, prve v enodomni Državni zbor leta 1992

Tabela 8: Prve parlamentarne volitve v DZ leta 1992

Stranke	Mandati		poslanci		poslanke	
	število	Delež	število	delež	število	delež
Liberalno demokratska stranka	22	24,44	20	90,91	2	9,09
Slovenski krščanski demokrati	15	16,67	13	86,67	2	13,33
Združena lista socialnih demokratov	14	15,55	12	85,71	2	14,29
Slovenska nacionalna stranka	12	13,33	10	83,33	2	16,67
Slovenska ljudska stranka	10	11,11	8	80,00	2	20,00
Demokratska strank Slovenije – Demokrati Slovenije	6	6,67	5	80,33	1	16,67
Zeleni Slovenije	5	5,55	5	100,00	/	/
Socialdemokratska stranka Slovenije	4	4,44	4	100,00	/	/
Predstavniki narodnosti	2	2,22	1	50,00	1	50,00
Skupaj	90	100,00	78	86,67	12	13,33

Vir: Kozmik, Vera (1997): Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih. Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana

Sistem, po katerem so potekale parlamentarne volitve v enodomni Državni zbor 1992, je bil proporcionalni. Na ravni volilnih enot se je uporabljal Harejev količnik, preostanki glasov in nerazdeljeni glasovi pa so se razdelili na ravni države po d Hondtovem sistemu, kjer se je upošteval tudi volilni prag, izražen v mandatih

(najmanj trije, če bi bila država ena volilna enota). Delitev mandatov v drugem krogu – na ravni države je potekala ne glede na uspeh kandidatov, pogojevale so jo sestavljene strankarske liste.

Izmed vseh kandidatov (1475) je bilo na strankarskih listah 219 žensk (14,8%). Največji delež žensk na kandidatnih listah so imele stranke, ki se niso uvrstile v parlament – niso dosegle praga za vstop, izmed parlamentarnih strank pa je največji delež zastopanosti žensk na strankarskih listah pripadel Združeni listi socialnih demokratov (15,5%) ter Zelenim Slovenije (14,9%), ki pa v prvem sklicu Državnega zbora niso imeli nobene poslanke. (Kozmik, 1997: 39)

Skupno število izvoljenih kandidat v Državnem zboru z 90-imi mandati je bilo 12 ali 13,3%. Ob predpostavki, da bi bil volilni sistem večinski, bi bil delež izvoljenih poslank bistveno nižji. Razloge za to lahko poiščemo v drugačni predvolilni konstalaciji strankarskega sistema ter načinu izvedbe volitev. V vsakem volilnem okraju bi stranka postavila le enega kandidata, s tem bi se možnosti za ženske zmanjšale. Ob hipotetični predpostavki, da bi bil proporcionalni volilni sistem zamenjan z volilnim sistemom relativne večine, bi v prvem sklicu Državnega zbora sedelo le šest žensk. (Antić, 1996: 236)

6.3. Tretje demokratične volitve v Državni zbor leta 1996

Tabela 9: Druge parlamentarne volitve v DZ leta 1996

Stranke	Mandati		poslanci		poslanke	
	število	Delež	število	delež	število	delež
Liberalna demokracija Slovenije	25	27,78	24	96,00	1	4,00
Slovenska ljudska stranka	19	21,11	18	94,74	1	5,26
Socialdemokratska stranka	16	17,78	15	93,75	1	6,25
Slovenski krščanski demokrati	10	11,11	9	90,00	1	10,00
Združena lista socialnih demokratov	9	10,00	9	100,00	/	/
Demokratska stranka upokojencev Slovenije	5	5,55	4	80,00	1	20,00
Slovenska nacionalna stranka	4	4,44	3	75,00	1	25,00
Predstavniki narodnosti	2	2,22	1	50,00	1	50,00
Skupaj	90	100,00	83	92,22	7	7,78

Vir: Kozmik, Vera (1997): Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih. Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana

V primerjavi s prejšnjimi državnozborskimi volitvami leta 1992 je bilo na volitvah v Državni zbor leta 1996 izvoljenih skoraj polovica manj poslank. Delež reprezentiranosti žensk v parlamentu se je zmanjšal s 13,3% (12 poslank) na 7,78% (7 poslank).

Na vseh kandidatnih listah za volitve v Državni zbor leta 1996 je bilo 19% žensk, kar predstavlja 4,2% več kot na predhodnih volitvah. Parlamentarne stranke z največjim deležem so bile Združena lista socialnih demokratov (40,9%), Demokratska stranka upokojencev Slovenije (19,3%), Liberalna demokracija Slovenije (13,6%), Slovenska ljudska stranka (12,5%), Socialdemokratska stranka (11,4%), Slovenski krščanski demokrati (9,1%) in Slovenska nacionalna stranka (6,8%).

Kljub večjemu številu vseh žensk na kandidatnih listah je delež žensk, ki so jih parlamentarne stranke uvrstile na svoje kandidatne liste, znašal le 6,82%. Manjša izvoljivost žensk je tako posledica majhnega števila žensk na kandidatnih listah ter posledica kandidiranja žensk v tistih volilnih okrajih, kjer so imele manjše možnosti za izvolitev (npr. v Združeni listi socialnih demokratov ni bila, kljub skoraj 41% zastopanosti žensk na kandidatnih listah, izvoljena nobena poslanka na parlamentarnih volitvah leta 1996). (Kozmik, 1997: 42)

6.4. Četrte demokratične volitve v Državni zbor leta 2000

Tabela 10: Tretje parlamentarne volitve v DZ leta 2000

Stranke	mandati		Poslanci		poslanke	
	število	delež	število	Delež	število	delež
Liberalna demokracija Slovenije	34	37,78	29	85,3	5	14,7
Socialdemokratska stranka Slovenije	14	15,55	14	100,00	/	/
Združena lista socialnih demokratov	11	12,22	8	72,73	3	27,27
Slovenska ljudska stranka SLS-SKD	9	10,00	9	100,00	/	/
Nova Slovenija	8	8,89	6	75,00	2	25,00
Demokratična stranka upokojencev	4	4,44	4	100,00	/	/
Slovenska nacionalna stranka	4	4,44	3	75,00	1	25,00
Stranka mladih Slovenije	4	4,44	4	100,00	/	/
Narodnosti	2	2,22	1	50,00	1	50,00
Skupaj	90	100	78	86,67	12	13,33

Vir: Internet 16

Četrte demokratične volitve v Državni zbor so potekale po spremenjeni volilni zakonodaji. Kot je razvidno iz tabele, se delež izvoljenih žensk v parlament v primerjavi z državnozborskimi volitvami leta 1996 ni spremenil in ostaja pri 13,33%, pri čemer polovica parlamentarnih strank sploh nima izvoljene poslanke.

Eden izmed razlogov, ki kljub novi volilni zakonodaji še vedno vplivajo na močno podreprezentiranost žensk, je v oblikovanju volilnih enot. Slovenija je razdeljena na osem volilnih enot in znotraj vsake volilne enote na enajst volilnih okrajev. V vsakem volilnem okraju stranke postavijo posamične kandidate, ki so izpostavljeni dvojni konkurenci, ki se odraža v odnosu do kandidatov drugih strank ter do lastnih kandidatov v volilni enoti. Dvojno tekmovanje za glasove zaviralno vpliva na možnost njihove izvolitve, saj razdrobljenost volilne enote na volilne okraje popači učinke proporcionalnega sistema.

»Stranke se pri tem obnašajo kot v večinskem volilnem sistemu, ko v okraj postavljajo kandidata, dobro spoznavajo učinke volilnega sistema in se tem spoznanjem tudi prilagajajo. Dobro namreč vedo, kam je treba postaviti kandidata, za katerega hočejo, da bo izvoljen, kam pa kandidata, ki bo samo pobiral (kradel) glasove drugim strankarskim kandidatom, nima pa možnosti za izvolitev. (Internet 9)

6.5. Spremembe volilnega sistema, ki bi omogočile večjo reprezentacijo žensk v Državnem zboru

Večje prisotnost žensk v parlamentu bi bilo mogoče doseči z različnimi spremembami volilnega sistema, ki bi se nanašale na:

- odpravo volilnih okrajev; Zakon o volitvah v Državni zbor v svojem 20. členu določa, da se za izvolitev poslancev Državnega zbora oblikuje osem volilnih enot, v vsaki volilni enoti pa se voli enajst poslancev. Vsaka volilna enota je razdeljena na enajst volilnih okrajev, v katerih se glasuje za posameznega kandidata. (20. člen). Razdeljenost volilnih enot na manjše teritorialne dele je skladna z zahtevo po personifikaciji volitev, pri čemer so volilni okraji namenjeni ugotavljanju podpore posameznemu kandidatu, saj so le glasovalne enote, saj se poslanec ne izvoli v

volilnem okraju, ampak v volilni enoti, ki je tudi izvolitvena enota. »V Sloveniji je sindrom volilnih okrajev proizvedel množico poslancev z naslednjimi karakteristikami: moški, srednji razred, župan«. (Jalušič in Antić 2001: 38). V primeru, da bi se odpravili volilni okraji, bi stranke nastopale s strankarskimi listami v volilnih enotah in ne več v volilnih okrajih, kar bi vodilo v skupni nastop v volilni enoti ter posledično k večji možnosti za izvolitev, saj bi se povečala velikost volilne enote,

- uvedbo preferenčnega glasovanja; preferenčno glasovanje bi omogočilo volilcu, da dejansko odda glas za posameznega kandidata na strankarski listi ter s tem posledično zmanjša možnost manipuliranja strank s strankarskimi listami. Kot posebna oblika preferenčnega glasovanja je možna tudi uvedba panaširanja. S panaširanjem bi volilci lahko oddali več glasov – tudi za kandidate različnih strankarskih list,

- znižanje volilnega praga; z znižanjem volilnega praga bi dosegli večjo reprezentativnost parlamenta. To pomeni, da bi v parlament lahko vstopile tudi manjše, regionalne stranke, neodvisni kandidati, ki ob visokem volilnem pragu nimajo možnosti za vstop. Prav prisotnost žensk na listah teh strank (levih, levo sredinskih) je med najvišjimi,

- ohranitve nacionalnih list; uvrščanje kandidatk na nacionalne liste lahko prispeva k zmanjševanju podreprezentiranosti v parlamentu,

- povečanje števila sedežev v parlamentu; s povečanjem števila mest v parlamentu bi se povečale možnosti za izvolitev novih kandidatov, med njimi tudi žensk,

- omejitev števila mandatnih obdobj; z omejevanjem števila mandatnih obdobj bi se povečale možnosti za izvolitev novih poslancev, saj bi s tem poslansko mesto dobilo značaj delovnega mesta. (Antić, 1999: 184-188),

-institut dodatnih oziroma rezerviranih sedežev; uporabi se lahko z namenom povečanja sorazmernosti. Z njim je mogoče za podreprezentirane dele prebivalstva rezervirati sedeže v parlamentu, ki bi jih drugače le stežka osvojili. (Antić, 1998: 93)

Poleg možnih ukrepov, ki bi lahko potencialno povečali reprezentacijo žensk v parlamentu, pa najdemo v literaturi navedene tudi druge faktorje, ki pospešujejo žensko reprezentacijo, nanašajoče se na spremembe proporcionalnega volilnega sistema:

- večji volilni prag; večji volilni prag zavira ustvarjanje številnih malih strank, ki so ponavadi zastopane z enim ali dvema predstavnikoma, ponavadi moškega spola, ženske kandidatke pa so umeščene nižje na strankarski listi in le zagotavljajo spolno uravnoteženost na strankarski listi. V takšnih pogojih ni pričakovati, da bi ženske bile izvoljene in reprezentirane v parlamentu,

- zaprte strankarske liste; v nasprotju z odprtimi strankarskimi listami, kjer volilci določajo, kateri kandidat bo izbran, imajo pri oblikovanju zaprtih ključno besedo politične stranke – stranke kot vratarji. Pri tem so stranke levega političnega pola bolj naklonjene vstopanju žensk v politiko, jih sprejemajo kot enakovredne, medtem ko so stranke desnega političnega manj naklonjene vstopanju žensk v politiko ter jih potiskajo predvsem v privatno sfero. (Internet 9) Prednosti odprtih strankarskih list in preferenčnega glasovanja, ki jih navaja Antićeva, pa se lahko sprevržejo v svoje nasprotje, kot kažejo empirični podatki za Norveško v zadnjih 25-ih letih kljub temu, da Norveška uživa ugled kot napredna država pri zagotavljanju enakosti med spoloma. (Internet 10)

7. OBLIKOVANJE PARLAMENTARNE POLITIČNE ELITE V SLOVENIJI

Predstavnik klasične elitistične teorije Mosca in Michels razumeta liberalno demokratični model zgolj kot fasado, ki ga upravlja elita. Takšno demokratično ureditev je Pareto poimenoval Pluto demokracija. (Internet 11)

Medtem ko teorija, ki sta jo izdelala Pareto in Marks, pojmuje revolucijo kot zamenjavo politične elite, pa za post komunistične države – (Slovenijo) velja, da se je del stare politične elite ohranil. Ohranjanje dela starih političnih elit je omogočil

tranzicijski prehod iz monistične nedemokratske v demokratično fazo in preko sprememb v strukturi državne oblasti nemoteno delovanje državnega aparata.

Za parlamentarno politično elito, ki je del nacionalne politične elite, je značilno, da se oblikuje skozi daljše časovno obdobje. Najpomembnejši del parlamentarne politične elite sestavljajo tisti poslanci, ki so izvoljeni večkrat zapored in zagotavljajo nepretrgano delovanje parlamenta. (Norton v Zajc 104)

Oblikovanje parlamentarnih političnih elit lahko proučujemo z vidika:

- reprodukcije,
- cirkulacije parlamentarnih elit.

Tako Linz in Stepan na podlagi teorije cirkulacije elit trdita, da je obseg cirkulacije elit odvisen od podobnosti starega in novega režima. V primeru, da pride do spremembe znotraj režima npr. iz ene oblike avtoritarnega režima v drugo, bo cirkulacija elit omejena. Večjo cirkulacijo pa je pričakovati, če pride do spremembe iz avtoritarnega v demokratični režim ali obratno. Zato je pri spremembah, ki so zaznamovale prehod iz bivših avtoritarnih monističnih sistemov v demokratične, pričakovati višjo stopnjo cirkulacije elit. Prav nasprotno teoriji, ki sta jo razvila Linz in Stepan, pa so se oblikovala stališča, (Hankiss, Stanizkiss, Wasilewski, White...), ki bazirajo na predpostavkah, ki akceptirajo spremembo sistema ter skozi tranzicijski proces utrditev tehnokratskih elit – socialistične nomenklature. (Internet 12)

Teorija cirkulacije parlamentarnih elit izhaja iz stališča, da so institucionalne spremembe generirale znatne spremembe med parlamentarnimi elitami, medtem ko teorija reprodukcije parlamentarnih elit sloni na akumulaciji politične moči. (Internet 13)

Tabela 11: Delež ponovno izvoljenih poslancev v Državnem zboru v procentih

Leto	Delež ponovno izvoljenih poslancev
1990	26,0
1992	34,4 (33,3)*
1996	32,2 (38,8)**
2000	51,1 (48,89)*

Vir: Krašovec, Alenka, Boh, Tomaž (2002): »Podatki o preteklih volitvah (1990, 1992, 1996, 2000)«. Parlamentarne volitve 2000

*izračun opravljen na podlagi podatkov Državnega zbora

** Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Primerjava rezultatov volitev nam pokaže, da je bil delež ponovno izvoljenih poslancev izredno nizek na prvih demokratičnih volitvah leta 1992, ki zaznamujejo prelom z dotedanjim monističnim sistemom. Nizka stopnja ponovno izvoljenih poslancev na prvih demokratičnih volitvah je v skladu s teorijo o cirkulaciji parlamentarnih političnih elit.

V obdobju naslednjih treh državnozborskih volitev je moč zaznati trend naraščanja deleža ponovno izvoljenih poslancev, ki je na zadnjih volitvah v Državni zbor leta 2000 dosegel 51,15 % (48,89 %). Proces naraščajoče reprodukcije parlamentarnih elit je skladen z utrjevanjem političnih elit, ki prenašajo institucionalizirano znanje, ki je nujno potrebno za učinkovito delovanje Državnega zbora. Kljub temu pa je mogoče zaznati razkorak med deležem ponovno izvoljenih poslancev v Sloveniji ter v državah z daljšo parlamentarno tradicijo ter drugih tranzicijskih državah.

Značilnost na novo oblikovanih parlamentarnih elit je bila ozkost, neizkušnost, nestrpnost, nekooperativnost, nepripravljenost na dialog, sprejem tujih argumentov, iskanje soglasja ter nezadostna profiliranost, kar se je kazalo v težavnem procesu prilagajanja parlamentarnemu okolju, katerega temeljna značilnost je opozicijsko in pozicijsko delovanje. (Zajc, 2000: 109)

8. ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem raziskoval vpliv volilnih sistemov na sestavo in delovanje parlamentov, pri čemer sem se osredotočil na sestavo in delovanje slovenskega parlamentu. V svoji analizi sem zajel intervalno obdobje, umeščeno od prvih demokratičnih volitev leta 1990 do zadnjih državnozborskih volitev, ki so bile leta 2000. V navedenem obdobju podrobneje obravnavam delovanje parlamentarne politične arene, spolno sestavo parlamenta ter oblikovanje parlamentarne politične elite.

Kot je razvidno iz primerjalne analize posameznih parlamentarnih volitev, je za Slovenijo značilen večstrankarski sistem. Rezultat produkcije proporcionalnega volilnega sistema, ki je bil vzpostavljen ob prehodu iz avtoritarnega v demokratični politični sistem, pa se ne odraža le v večstrankarstvu, temveč tudi v dejstvu, da nobena stranka nima dominantne vloge kljub nekaterim tendencam Liberalne demokracije Slovenije. Posledica takšne konstalacije parlamentarne politične arene, za katero je značilna visoka stopnja razdrobljenosti, kar nam tudi potrjujejo empirični podatki mere fragmentiranosti in indeks frakcionalizacije, vodi v nujnost oblikovanja koalicij.

Kljub nekaterim tendencam po zmanjševanju števila političnih strank v parlamentu, sta se na zadnjih državnozborskih volitvah leta 2000 v parlament uvrstili dve novi stranki ter se je obrnil trend zmanjševanja števila parlamentarnih strank (1990-9, 1992-8, 1996-7, 2000-8) kljub spremembi volilnega sistema, v katerega je bilo med drugim inkorporirano povišanje volilnega praga na štiri odstotke. Dve novi stranki, ki sta leta 2000 vstopili v parlament, sta Nova Slovenija (nastala je po združitvi SLS in SKD ter predstavlja naslednico SKD) in Stranka mladih Slovenije. Rezultat empirične analize, ki kaže tendenčno poviševanje mere fragmentiranosti in zmanjševanje indeksa frakcionalizacije, pa gre predvsem na račun okrepljenega položaja vodilne politične stranke.

Prve demokratične volitve so bile izvedene leta 1990 v takratno skupščino, ki je bila še vedno tridomna. Volitve vanjo so potekale v okviru nove volilne zakonodaje, ki je

pretrgala z dotedanjim delegatskim sistemom ter določila oblikovanje različnih volilnih sistemov za vsak zbor posebej. Najpomembnejši med njimi je bil družbenopolitični zbor, ki je predstavljal politične stranke. Volitve vanj so potekale v volilnih enotah na podlagi Harejeve formule, na ravni države so se ostanki glasov delili na podlagi d Hondtovega sistema, volilni prag pa je bil določen pri 2,5%. Posledica takšnega proporcionalnega sistema s šibkim elementom večinskega je omogočila vstop v skupščino kar devetim političnim strankam. Večino je dobila demokratična opozicija, ki se je združila v načelno koalicijo Demos, ki pa je zaradi svoje raznorodne sestave tudi kmalu razpadla, kar je vodilo v oblikovanje male koalicije, ki se je obdržala do prvih državnozborskih volitev leta 1992.

Prve državnozborske volitve, druge demokratične, so potekale v enodomni Državni zbor na podlagi novega zakona o volitvah v Državni zbor, ki je bil po raznih zapletih sprejet leta 1992. Nov volilni zakon je določil proporcionalni volilni sistem, v katerem so se mandati v volilnih enotah razdeljevali na podlagi Harejeve formule, na ravni države so se ostanki glasov delili na podlagi d Hondtovega sistema, pri čemer se je polovica mandatov razdelila glede na vrstni red, določen na kandidatni listi in ne glede na uspeh kandidatov v volilni enoti ter določil volilni prag s tremi osvojenimi mandati. V Državni zbor je vstopilo osem strank ter se oblikovala velika koalicija, ki pa ni vzdržala celotnega mandata (po odhodu Socialdemokratske stranke ter Združene liste socialnih demokratov se je oblikovala mala koalicija z Liberalno demokracijo Slovenije in Slovenskimi krščanskimi demokrati).

Kljub številnim pritiskom za spremembo volilnega sistema so se tretje demokratične volitve leta 1996 izvedle po obstoječem volilnem sistemu. V Državni zbor je vstopilo sedem strank ter se oblikovala, po prestopu poslanca Pucka, pragmatična koalicija, ki jo je spremljal majhen koalicijski potencial ter jo je po izstopu Slovenske ljudske stranke in neuspeli zaupnici predsedniku vlade nasledila pomladna koalicija Slovenija. Tudi znotraj koalicije Slovenija so se kazala nasprotja, pogojena z odnosom do spremembe volilnega sistema, ki so vodila v razpad koalicije.

Pri oblikovanju koalicij v slovenskem parlamentu je značilna njihova raznorodnost, ki se kaže že od ustanovitve prve načelne koalicije Demos. Takšne sestave koalicij, ki

niso idejno sorodne in imajo drugačne nazore glede smernic prihodnjega razvoja, otežuje delovanje in zmanjšuje učinkovitost slovenskega parlamenta ter posledično vlade, ki iz njega izhaja.

Kot tudi v drugih parlamentih je za slovenski parlament značilna podreprezentiranost žensk. Primerjalna analiza štiriindvajsetih demokracij po drugi svetovni vojni med večinskimi in proporcionalnim volilnim sistemom kaže prednost v korist slednjega. Ob še vedno velikem razkoraku v spolni sestavi parlamenta »enakopravni reprezentiranosti« proporcionalni volilni sistem zagotavlja večjo prevodnost različnih interesov ter se s tem bolj kot večinski volilni sistem približuje idealu predstavniške demokracije.

Reprezentiranost žensk v slovenskem parlamentu (1990–15,00%, 1992–13,33%, 1996–7,78%, 2000–13,33%) je manjša od prej omenjenega povprečja štiriindvajsetih demokracij. Razloge za takšno razmerje v spolni sestavi parlamenta v slovenskem sistemu pa lahko poiščemo prav v proporcionalnem volilnem sistemu, ki ima na Slovenskem specifične značilnosti, ki vplivajo na manjšo izvoljivost žensk (poleg manjšega števila žensk na kandidatnih listah).

Negativne lastnosti glede izvoljivosti žensk v slovenskem proporcionalnem sistemu se skrivajo v oblikovanju volilnih enot, ki so razdrobljene na enajst volilnih okrajev. Tako se kažejo močni elementi večinskega volilnega sistema (poleg štiri procentnega volilnega praga), kar zaviralno vpliva na možnost njihove izvolitve.

Večjo reprezentiranost žensk v slovenskem parlamentu bi bilo moč doseči z znižanjem volilnega praga, uvedbo preferenčnega glasovanja, ohranitvijo nacionalnih list (leta 2000 so bile odpravljene), uvedbo instituta dodatnih oziroma rezerviranih sedežev ter z omejitvijo števila mandatnih obdobj poslanecev.

Za slovenski parlament bi lahko rekli, da je delež ponovno izvoljenih poslancev relativno majhen. Ob prehodu iz monističnega v demokratični politični sistem z neposrednimi, svobodnimi in tajnimi volitvami se je začela postopoma oblikovati nova parlamentarna politična elita. Primerjava empiričnih podatkov, ki obravnavajo

delež ponovno izvoljenih poslancev v slovenskem parlamentu, kažejo naraščajočo, a kljub temu relativno majhno reprodukcijo parlamentarnih političnih elit. Najmanjša reprodukcija parlamentarnih političnih elit je bila leta 1990 – 26,00%, kar je skladno s teorijo o oblikovanju parlamentarnih političnih elit, ki predvideva ob prehodu iz nedemokratskega v demokratični sistem njeno majhno reprodukcijo in visoko cirkulacijo. Stopnja reprodukcije parlamentarnih političnih elit se je nato povečevala ter občutneje narasla na zadnjih državnozborskih volitvah leta 2000. Kljub temu pa delež reprodukcije parlamentarnih političnih elit znaša le nekaj več kot 50,00%.

Višja stopnja reprodukcije parlamentarnih političnih elit, kar je značilno za številne države z daljšo demokratično tradicijo, pa je zaželena z vidika učinkovitejšega in bolj tekočega delovanja parlamenta, za učinkovitejše sooblikovanje politik, kot tudi z vidika usposabljanja za delo v vladi, kar posledično vpliva na njuno medsebojno boljše sodelovanje, saj poslanci, ki so večkrat izvoljeni, razpolagajo z večjim znanjem in spretnostmi, ki so neobhodno potrebne in se odražajo tako v delovanju parlamenta kot v njegovi moči in ugledu.

9. VIRI IN LITERATURA

1. Antić G. Milica, Bahovec D. Eva (1995): »Feminizem, liberalizem, demokracija«. Meje demokracije, str. 171-184.
2. Antić G., Milica (1996): »Ženske v slovenskem parlamentu«. Slovenski parlament – izkušnje in perspektive, str. 231-250.
3. Antić G., Milica (1999): »Slabosti obstoječe variante sistema sorazmernega predstavnštva z vidika možnosti žensk«. Ženske, politike, demokracija, str. 171-190.
4. Antić, G. Milica (1998): Ženske v parlamentu, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
5. Brezovšek, Marjan (1991): »Parlamentarni nadzor nad izvršilno oblastjo: funkcije in oblike«. Teorija in praksa, 28, 3-4, str. 317-321.
6. Brezovšek, Marjan (1996): »Funkcija in oblika parlamentarnega nadzora nad vlado«. Slovenski parlament - izkušnje in perspektive / Politološki dnevi, str. 137-156.
7. Caramani, Daniele (2000): The societies of Europe, Macmillan referece Ltd, London
8. Dahl, Robert (1997): Uvod v teorijo demokracije, Krtina, Ljubljana
9. Farrell, David (1998): Comparing electoral systems, Macmillan, Basingstoke
10. Fink Hafner, Danica (2002): »Prevzemanje oblasti v kontinuiranem demokratičnem prehodu«. Parlamentarne volitve 2000, str. 7-25
11. Finley, Moses (1999): Antična in moderna demokracija, Krtina, Ljubljana
12. Gaber, Slavko (1996): Volilni sistemi : zbornik, Predstavnštvo in demokracija, Krtina, Ljubljana
13. Garone, Peter (1998): Electoral systems , political stability and viable government in Europes new democracies – achievements, failures and unresolved issues, The constitutional priciples of electoral law, Strasbourg
14. Golobič Marko, Franc Grad in Svete Peter (2000): Predpisi o volitvah v Državni zbor, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana
15. Grad, Franc (2002): »Položaj parlamenta v političnem in pravnem sistemu Republike Slovenije«. Državni zbor Republike Slovenije, str. 119-148.

16. Grad, Franc (1996): Volitve in volilni sistem, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti, Ljubljana
17. Held, David (1989): Modeli demokracije, Krt, Ljubljana
18. Igličar, Albin (1991): »Slovenski parlament kot zakonodajalec«. Teorija in praksa, 28, 3-4, str. 328-332.
19. Jalušič, Vlasta (1995): »Politika kot kurba«. Meje demokracije, str. 207-229.
20. Jalušič, Vlasta, Antić, G. Milica (2001): Ženske – politike – možnosti. Mirovni inštitut, Ljubljana.
21. Kavanagh, Dennis (1992): Electoral politics, Clarendon press, Oxford
22. Klima, Klaus (2000): Electoral engineering and cartelization of politics in the Czech Republic
23. Kozmik, Vera (1997): Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih. Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana
24. Krašovec, Alenka, Boh, Tomaž (2002): »Podatki o preteklih volitvah (1990, 1992, 1996, 2000)«. Parlamentarne volitve 2000, str. 173-188.
25. Kropivnik, Samo (2002): »Družbeni in ideološki profili slovenskih političnih strank v preteklem desetletju«. Parlamentarne volitve 2000, str. 27-48.
26. Kropivnik, Samo (1996): »Veliko podobnih strank?«. Demokracija – vladanje in upravljanje v Sloveniji, str. 78-85.
27. Kuzmanič, Tonči (1996): Ustvarjanje antipolitike, Znanstveno in publicistično Središče, Ljubljana
28. Lijphart, Arend (1997): »Neenaka participacija: nerazrešena dilema demokracije, : predsedniški nagovor, Ameriško društvo politologov«. Teorija in praksa, 39, 3, 524-545.
29. Lijphart, Arend (1994): Electoral Systems and Party Systems, Oxford University Press, New York
30. Lukšič, Igor (1993): Časopis za kritiko znanosti, Onkraj liberalne demokracije, Ljubljana
31. Magajna, Andrej (1991): »Parlament kot temelj za razporeditev družbenega vpliva. Teorija in praksa, 28, 3-4, str. 336-341.
32. Mair, Peter (1997): Party System Change, Oxford University Press, Oxford
33. Prunk, Janko (2000): »Tranzicijske poti v Sloveniji in srednjeevropskih državah v letih 1989-1992/1993«. Demokratični prehodi I., str. 43-57.

34. Rose, Richard and Mcalister, Ian (1992): Electoral politics, Expressive versus Instrumental voting, Clarendon Press, Oxford
35. Sartori, Giovanni (1967): Parties and party systems, Cambridge University Press, London
36. Sorensen, Georg (1993): Democracy and democratisation, Westview press, Oxford
37. Tomšič, Matevž (2002): Politična stabilnost v novih demokracijah, Znanstveno in publicistično Središče, Ljubljana
38. Zajc, Drago (2000): »Četrte demokratične volitve v Sloveniji in tretje volitve v Državni zbor Republike Slovenije leta 2000«. Parlamentarne volitve 2000, str. 71-92.
39. Zajc, Drago (2001): »Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije«. Demokratični prehodi II., str. 17-51.
40. Zajc, Drago (2000): »Institucionalna konsolidacija novih parlamentov v srednji Evropi in Sloveniji«. Demokratični prehodi I., str. 135-154.
41. Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
42. Zajc, Drago (2001): Študijsko gradivo za predmet Politika človekovih pravic
43. Zajc, Drago (1991): »Vloga parlamentarnih teles v legislativnem procesu«. Teorija in praksa, 28, 3-4, 362-366.
44. Žagar, M. (1996): »Parlamenti v demokratičnem procesu: demokratizacija v Sloveniji in drugih srednje in vzhodno evropskih državah«. Slovenski parlament - izkušnje in perspektive / Politološki dnevi, str. 103-118.
45. Young, Iris (2002): Participation and inclusion, Oxford University Press, Oxford
46. Internet 1: International Electoral Standards Guidelines for reviewing the legal framework of elections:
www.idea.int/publications/guidelines/intl_elec_standards_2002_11.pdf
47. Internet 2: Amy J. Douglas: How Proportional Representation Elections Work:
<http://www.mtholyoke.edu/acad/polit/damy/BeginningReading/howprwor.htm>

48. Internet 3: Types of Voting Systems:
<http://www.mtholyoke.edu/acad/polit/damy/BeginningReading/types.htm>
49. Internet 4: Semiproportional systems:
<http://www.mtholyoke.edu/acad/polit/damy/BeginningReading/semiproportional.htm>
50. Internet 5: Kenneth Benoit: European Journal of Political Research: District magnitude, electoral formula, and the number of parties;
<http://www.bol.ucla.edu/~rsalmond/oecdwomen.pdf>
51. Internet 6: Bischoff Carina S.: Political Competition – Its conceptualization and measurement:
http://www.sam.sdu.dk/politics/nyheder_og_begivenheder/cbishoff.pdf
52. Internet 7: Lijphart Arend: PR vs. Single – Member Districts in States, Testimony before the California State Legislature,
<http://www.mtholyoke.edu/acad/polit/damy/articles/lijphart.htm>
53. Internet 8: Norris Pippa: Womens Representation and Electoral System:
<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris.shorenstein.ksg/acrobat/womenele.pdf>
54. Internet 9: Antić G. Milica: Ne – srečno razmerje: strankarska politika in ženske v državah vzhodne in srednje Evrope:
55. Internet 10: Matland E. Richard: Enhancing Womens Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems:
http://www.idea.int/gender/wip/PDF/English/Updates_2002/Chapter3_Matland.pdf
56. Internet 11: Classical elite theorists and the claims of democracy:
http://www.essaybank.co.uk/free_coursework/401.html
57. Internet 12: Dusko Sekulic, Zeljka Sporer: Political transformation and elite formation in Croatia:
http://ucdata.berkeley.edu/RC28/abstracts/Sekulic_abs.doc
58. Internet 13: Hanley Eric, Mateju Peter, Vlachova Clara, Krejčí Jindrich: The making of Post-Communist Elites in Eastern Europe:
<http://archiv.soc.cas.cz/stwp/98-4.doc>
59. Internet 14: Uradni rezultata referendumu:
<http://www.sigov.si/referendum/1996/rezultati.html>

60. Internet 15: The Effect of Electoral Systems on Womens Representation
<http://www.idea.int/women/parl/ch3c.htm#table5>
61. Internet 16: Vlada republike Slovenije, Urad za enake možnosti:
<http://www.uzp-rs.si/slo/statistika/politika2000.html>
62. Internet 17: Urad vlade za informiranje: Vlada o spremembah in dopolnitvah zakona o volitvah v DZ:
http://www.uvi.si/slo/vlada/sporocila/id/index.html?&i1=MNZ&i2=slo&i3=1&i4=spj&i5=ter_dvl_021&i10=artic&i12=B1B28520B5E07CEEC1256D58004918A2
63. Internet 18: Ustava Republike Slovenije: <http://www.us-rs.si/si/basisfr.html>
64. Internet 19: Kenneth Benoit: Models of Electoral System Change:
http://www.tcd.ie/Political_Science/kbenoit/files/origins.pdf
65. Internet 20: Carles Boix: Setting the rules of the game: The choice of electoral systems in advanced democracies:
<http://www.econ.upf.es/deehome/what/wpapers/postscripts/367.pdf>
66. Internet 21: Electoral Engineering:
<http://ksghome.harvard.edu/~.pnorris.shorenstein.ksg/ACROBAT/Institutions/Chapter%202.pdf>
67. Internet 22: Wikipedia, United Kingdom general elections:
http://www.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom_general_elections